

Csengőszó

*módszertani
folyóirat tanítóknak*

2013

1. szám

CSENGŐSZÓ

módszertani folyóirat

Szerkesztőség:

Főszerkesztő:

Dr. Galgóczi Lászlóné

Szerkesztőség címe:

6723 Szeged, Debreceni u. 3/B

Tel.: (62) 470-101

FAX: (62) 554-666

Kiadó:

MOZAIK KIADÓ

Felelős kiadó: Török Zoltán

Tördelőszerkesztő: Forró Lajos

Borítóterv: Szőke András

A Csengőszóban megjelenő valamennyi cikket szerzői jog védi. Másolásuk bármilyen formában kizárólag a kiadó előzetes írásbeli engedélyével történhet.

TARTALOM

IRODALMI NEVELÉS – ANYANYELVI NEVELÉS – KULTÚRA

Régi-új gondolatok gyermekeink

irodalmi neveléséről II. rész

Lerchné dr. Egri Zsuzsanna

TARSOLYUNKBÓL

Színország mese és feldolgozása rajzórán

Bösenbach Erzsébet

Mozaik Módszertani Nap – 2012

Szövegértés bemutatóóra

Földvári Erika

Sokszínű matematika – sokszínű
gondolkodásfejlesztés matematika bemutatóóra

Pécsi Ildikó

Számhasználati változatok

Takács Gábor

KUTATÁSOK TÜKRÉBEN

Hozzájárulás a tudás értelmezéséhez

Dr. H. Tóth István – Mészáros László

Mi végre tanítjuk a verseket a kisdiákoknak?

A verstanítás rejtelseiből – IV. rész

Dr. H. Tóth István

FIGYELMŰKBE AJÁNLOM!

Színész, ki önmagát játssza...

Paál Zsolt

Közlési feltételek:

A közlésre szánt kéziratokat gépelve (két példányban), floppy lemezen vagy e-mailen (kattila@mozaik.info.hu) küldjék meg a szerkesztőség címére. A kéziratok lehetőleg ne haladják meg a 8-10 gépelt oldalt (oldalanként 30 sorban 66 leütés). A rajzokat, ábrákat, táblázatokat és fényképeket külön lapon megfelelő szövegezéssel kérjük ellátni. (A szövegrészben pedig zárójelben utaljanak rá.)

Kérjük, hogy a szövegbeli idézetek név- és évszámjelöléssel történjenek, míg a tanulmányok végén a felsorolt irodalom alfabetikus sorrendben készüljön. Kérjük szerzőtársainkat, hogy a kéziratok beküldésével egyidejűleg szíveskedjenek közölni pontos címüket, munkahelyüket és beosztásukat. A cikk megjelenése után a lemezeket visszaküldjük.

IRODALMI NEVELÉS– ANYANYELVI NEVELÉS– KULTÚRA

Lerchné dr. Egri Zsuzsa

Régi-új gondolatok gyermekeink irodalmi neveléséről II. rész

A hogy cikkem első részében jeleztem, folytatom töprengésemet az óvodások-kisiskolások irodalmi nevelése tárgyában. Nem tudom ugyanis elfogadni, hogy századunk olvasás helyett kizárólag a digitális kultúráé. Mert nem csak azé! Tapasztalatom szerint ugyanis a jó példa e téren is hat. Ha beszélgetnek a gyermekkel, gyakran mesélnék neki, ha az idősebbek (anyuka, apuka, testvér, nagypapa, nagymama, pedagógus) meghallgatják kéréseit, kíváncsiak a véleményére, ha igyekeznek megismerni érzéseit, vágyait, reflektálnak esetleges félelmeire, nyiladozó értelmükkel elháríthatatlannak látszó, pontosan meg nem fogalmazható vagy kimondhatatlan problémáikra, akkor (de csak akkor!) biztonságban tudják magukat, a (nem technikai eszközök közvetítésével!) nekik szóló mese után nyugodtan aluszszák végig az éjszakát. És derűsen ébrednek!

„Nincs olyan ember, akit annak idején ne izgáltak volna meg a mesék (...), nélkülözhetetlen kellékei a személyiség fejlődésének.” (1) Egy egyetemista magára vonatkoztatva így folytatja ezt a gondolatot: „Én is mesélni akartam. (...) Kisiskolás koromban már minden évben ott álltam a (...) mesemondó versenyek közönsége előtt. A mese megerősített kiállításomban, sze-

replési vágyamban, bátorított (...), elindította a fantáziámat.” (2)

De miért ilyen elementáris hatású minden csodás és valóságos elemeket ötvöző történet? „Mese szavunk finnugor eredetű, első jelentése: mondás. (...) Korábban a monda (...) is mesét jelentett. Csak a 19. század második felében különültek el a mai felfogásunk szerinti műfajok: a mondának valóságalapja van (...), a mese kitalált (fikcionális), elsősorban szórakoztatni akar (...), majd megjelent az »igaz« történet (»valóságmese«). (...) A mese nem csupán szöveg, mert lényege a mesélés, vagyis a kommunikációs helyzet. (...) A mese világa olyan mélyebb, alapvető igazságokat hordoz, amelyet az élet, a valóság nem föltétlenül igazol, ám morális érvényüket senki nem vonja kétségbe. (...) Mivel a meséről tudjuk, hogy több, mint mese, embervoltunk egyik alapvető jellemzője. A mesével való tudományos (például nyelvészeti), ismeretterjesztő és mindennapi gyakorlati foglalkozás elkerülhetetlen.” (3) Ezzel kísérletezem most magam is, amikor három különböző mesetípust mutatok be. Közülük kettő iskolai keretben is feldolgozható.

Olvassuk el Nagy Lajos **Fogászat az őserdőben** című írását!

Ágikát, a szomszédom kislányát kézen fogta az édesanyja, és elindult vele a fogorvoshoz. Ágika nem nagy örömmel ment. Eszti, a kispajtása, aki mellette ült a kerti padon, hirtelen ezt kérdezte tőlem:

– Lajos bácsi, az állatoknak is szokott a foguk fájni? – És olyan kíváncsian várta a választ, hogy mindjárt láttam, nemcsak ismereteit akarja kiegészíteni, hanem mesét is szeretne hallani az állatokról.

Már el is kezdtem a mesélést:

Egyszer az őserdőben szuvasodni kezdett az állatok foga. Először a nyúlé, azután a farkasé. Nemsokára az őzé, de még az oroszláné is. Mikor meghallotta a szomorú hírt az elefántmama, egy kicsit megijedt, és így trombitált az elefántpapának a fülébe:

– Jaj, picikém – mondanom sem kell, hogy elefántpapa mindennek volt becézhető, csak éppen picikémnek nem, lévén őkelme jól megtermett elefánt, legkevesebb negyven mázsa –, mi lesz velünk, ha a mi agyarunk is szuvasodni kezd? Akkor mi nem csak nyöszörögni fogunk a fájdalomtól, mint a farkas, a nyúl és az őz, hanem valósággal ordítunk. Egyszerű számtan ez, a mi fájdalmunk ezerszerese lesz még az oroszlánénak is. Mert ezerszer nagyobb a mi agyarunk, mint az oroszlán csip-csup fogai, melyeket papszem nélkül meg sem látok.

– Csak nem kell megijedni! – csitította párját az elefántpapa. – A bátorság fél egészség. Hanem remek ötletem támadt. Én már holnap felcsapok fogorvosnak. Az ormányom végén lévő kis kampóval úgy kirántom a fájós fogát bármelyik állatnak, hogy azt sem mondja: bikkmag.

Elefántpapa ezután összetrombitálta az őserdő vadjait, és kihirdette, hogy fogászatot nyitott, aki állatnak a foga fáj és ki akarja húzatni, ő annak kihúzza ingyen és bérmentve. Az elefánt, amint már tanultátok, növényevő állat, így hát jámbor és szelíd, senkinek a húsára nem vésik a foga, akarom mondani, az agyara, talán ezért legelsőnek a gyáva nyúl jelentkezett a fogát kihúzatni. És milyen hős volt! Fájdalomcsillapítót sem kért:

– Ki vele! – kiáltotta bátran. Már minthogy a rossz foggal.

Nem kellett biztatnia, elefántpapa egy pillanat alatt kirántotta a nyulacska szuvas fogát.

– Húzzak ki még néhányat? – kérdezte tréfásan a nyulacskától az újdonsült fogász. De feleletet nem kapott, mert a nyulacska visszanyerte gyúvaságát, úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el.

– Kérem a következő beteget! – trombitálta az őserdő állat-fogorvosa.

Jött a szarvas, az őz, a farkas, a róka egymás után. Még medve koma is előcammogott, mellső lábával egy nagy lapulevelet szorított az ábrázatára, mint az emberek szokták az arcukra szorítani a zsebkendőjüket, amikor fáj a foguk.

Az elefánt rendre kihúzta valamennyinek a fogát. Ezután szétnézett, és már éppen be akarta fejezni a fogorvosi ténykedését, amikor mély hangú nyöszörgés-hörgés ütötte meg nem éppen kis fülét. A hang irányába nézett, és azt kérdezte:

– Ott meg ki nyöszörög?

Nem felelt senki, de a nyöszörgés jajgatássá fokozódott.

– Ki a fiabarma bóg ott? – kérdezte még egyszer az elefánt.

– Az oroszlán jajgat. – búgta a vadgalamb.

– A szemfoga fáj, de nem meri kihúzatni.

– Az állatok királya, a rettenthetetlen oroszlán fél egy csip-csup foghúzástól? – álmélkodott az elefánt.

– Jaj! – siránkozott az oroszlán.

Az őz és a nyúl bátorították az oroszlánt:

– Ne féljen nagyuraságod! Gyerekjáték az egész! – így a nyúl.

– Akkorka sincs a fájdalom – magyarázta az őz –, mintha a szűnyog megcsípné kegyelmes ségedet.

– Gyere ide szépen, csak meg akarom nézni a fogacskáidat, hozzá sem nyúlok az ormányommal – így biztatta a rémült oroszlánt elefántpapa.

Az oroszlán végre is elősompolygott. Kitért a száját, és zsupsz, az elefánt már ki is rántotta a rossz fogát.

Az oroszlán azt sem mondta, hogy köszönöm szépen, hanem rögtön bömbölni kezdett, hogy – Jaj, de éhes vagyok! Három napja egy falatot sem ettem, úgy fáj ez a gonosz fogam. Hol van az a suta őz és az a szemtelen nyúl, akik ide kísérték? – mindjárt széttépem őket.

Ne féljeteK, gyerekek, az őz és a nyúl úgy elfutottak, hogy a gondolat sem érhette őket utol, mert ismerték oroszlán őfelségét, tudták róla, hogy hálátlan, és azt is felfalja, aki segít rajta. De most az egyszer megjárta őkirálysága, mert elefántpapa mellső lábával olyat taszított rajta, hogy a tüskés vadrózsabokrok közé zuhant.

Mire tanít az állatmese?

A bevezető megismertet azzal a valóságos szituációval, amely szerint Ágikát, a szomszéd kislányát fogorvoshoz viszi az édesanyja. A várható kezeléstől húzódozó gyermek megnyugtására – barátnője jótékony közbenjárásra után – Lajos bácsi az „Egyszer az őserdőben ...”(4) szokásos fordulattal nekikezd a mesélésnek. Az emberi tulajdonságokkal bíró állatok viselkedése is ránk hajaz, miközben rendre igazolják összes előítéletünket: az elefántszülők hatalmas méretük ellenére rettegnek a fájdalomtól, hiszen egyszerű számtanként „ezerszerese lesz az még az oroszlánénak is. Mert ezerszer nagyobb az agyaruk, mint az oroszlán csip-csup fogai.”(5) Ezután elefántpapa fogászatot nyit, hogy ingyen és bérmentve kihúzza minden állat fogát. Túl is esnek többen a procedúrán, csak az állatok királya siránkozott. Az őz és a nyúl egymást túllícitálva bátorította: „– Ne féljen nagyuraságod! Gyerekjáték az egész! – így a nyúl. – Akkorka sincs a fájdalom – magyarázta az őz –, mintha a szúnyog megcsipné kegyelmességedet.”(6) S miután a szervilizmusból egy életre elegendő elrettentő példát kap az olvasó, hamar lehull a lepel az állatok királyának valódi énjéről. Szemfoga kirántása után köszönöm helyett azonnal bömbölni kezdett: „Hol van az a suta őz és az a szemtelen nyúl, akik ide kísérték? Mindjárt széttépem őket!” (7) A mesei igazságot az elefánt azzal

a megnyugtató befejezéssel szolgáltatja, hogy a hálátlan oroszlánba akkorát rúg, hogy menten a tüskés vadrózsabokrokba zuhant.

A hagyományos szerkesztésű mese mindvégig képes fenntartani az érdeklődést. Szakszavai könnyen elképzelhetővé és hihetővé teszik a történetet, amelyből nem hiányzik a nyelvi humor. Ennek egyik legszellemesebb eszköze az ismert állandó fordulatok önkéntes átalakítása: „A bátorság fél egészség, A nyulacska visszanyerte gyávaóságát, Ki fiabarma vagy?” (8) Ily módon képes Nagy Lajos elszórakoztatni a digitalizáción, a tömegkommunikáción és a rajzos vagy animált filmekben szocializálódott gyerekeket, miközben arra is példát mutat, mennyire nem kell megalázkodni a talmi hatalmasság előtt.

Mitől csalafinta Büki Attila **Csalafinta mese** című opusa?

A külváros egyetlen fodrászüzletében lustálkodott a Csend. Aludt éjjel, aludt nappal. Szemét csak akkor nyitotta ki, amikor Kopasz Pál fodrász reggelente belépett az Ajtón. Akkor is azért, mert az Ajtó úgy nyikorgott, mintha egyszerre három macska sírása hallatszana.

Az Ajtó már nagyon dühös volt a Csendre. Ki nem állhatta a semmittevet. Egyik nap, amikor a Csend mélyen aludt, Kopasz Pál már azon tűnődött, hogy felhagy a mesterségével, mivel senki se megy hozzá haját ápoltatni. Ekkor megszólalt az Ajtó:

– A helyedben én nem keseregnék. Készítenék az utcára az üzlet bejárata elé egy hirdetőtáblát, s nagy betűkkel ráírnám:

MA
HAJÁPOLÁS
FORINTÉRT,
HOLNAP
INGYEN!

Kopasz Pál rögvést cselekedett. Már délután olvashatták a járókelők a hirdetését.

Másnap egymás után érkeztek a vendégek. Nagyokat nevetett Kopasz Pál, mikor hajápolás után megfizettette munkájáért a járandóságát.

Nap mint nap szorgalmasan dolgozott. Fénylett a tükör, csettegett kezében az olló, zümmögött a hajnyíró. Hullottak a hajszalak. Kúszott az üzlet kövén a lapát, hajlott a seprű, hogy a lehullt haját összegyűjtse. Kopasz Pál pénztárcájában szaporodtak a forintok.

Az Ajtó mind sűrűbben nyílt és csukódott.

A Csend egyre mérgesebb lett. Szüntelen felébredt az Ajtó nyávogó nyikorgására. Nem is bírta tovább hét napnál. Kisurrant a műhelyből. Azóta se hallottak felőle.

A tömör műfajnak megfelelően alig néhány soros mese főszereplője a beszélő nevű Kopasz Pál fodrász, aki egész nap hiába várja a vendégeket. A megfoghatatlan, láthatatlan másik figura a Csend, a harmadik pedig a beszélni is tudó, nyikorgó Ajtó. A csaknem munka nélkül maradt mester szerint már-már értelmetlen az üzlet fenntartása, mikor megszületik a megoldás egy szellemes hirdetés formájában.

Attól kezdve minden jóra fordul, mint a mesében. Egymásnak adják a kilincset az emberek. A sok ígétől megelevenedik a stílus, a „csettegett, zümmögött” (9) hangutánzó szavak élettélivé teszik korunk csalimeséjét. A reklámok tején felnőtt gyerekek bizonyára jókedvűen nyugtázzák az eladható nagy ötletet, és mosolyogva üdözlök a forgalom fellendülését.

És miről fecseg a felszín, miről hallgat a mély egy felnőtteknek szóló alig-mesében?

Parti Nagy Lajos: **A magyar nagyfal**

Egyszer volt, hol nem volt, vót eccő a magyarok országába, hogy nem vót munka, csak közmunka. Ahon pedig közmunka van, ott közmunkás es van, terem, mint a bura, már nem úgy értvel, hogy „búra”, hanem dögivel. Várta a béhívót a közmunkás, ott állott a lapát, a talicska bekészítvel az ajtó megé. Nem vót ám így betegség, úgy nyavalatáppénz, mint hajdanába! Hanem kicsattanás. Két nyugdíjnyalka rendér hozta a levelet a jegyzőtül, hogy menni köll, oszt jól van. Egységes vót a keret, szabályos az

alakzat, jó a hangulat, vót nóta es, Pintér Sándor közmunkása vagyok, satöbbi. de vót konténer, vót feredő, vót koszt, addig-alé, hogy kerítésbül vót a kolbász. Mán gát hátán vót a gát, stadiony hátán a stadiony, de anynyi, hogy fodbalistának es bévítették a közmunkás legényebbjit, ne álljék ott üresen, az alkotóerő szégyenire a sok létesítmén! Horibile mind hand made, nem ám markoló meg huncutkodás! Nem ám internacionalista faék! Na, akkó az egyszerű nép lelevelzte Orbán Viktorval, hogy épüljék föl végre a Vereckei-hágó, de Pusztaszer mellett, egy a háromhó arányba, a magyar igazság tiszteletire. Szabálhont égett ott a kézimunka, Schmitt Pál ballal lerakta az alapkövet, jobbal már avatott es fölnek. Meg lett mondval, hogy itt nyaratszaka lovas játékok leendnek összmagyar profival, télen meg súpályák kézfelvonóval hezzá Magyarország megpályázza a 2039-es Alpesi sívilágbajnokságot, vagy legalább megrendezi, ha magába, magába. De ez csak a kezdet vót, mer amint öszeállott mozaikjábúl a nemzet, I. Fülkefor azt gondúta, mán csak bé kéne szegni a nagy művet. Akkó elkezdett épülni a magyar nagyfal. Elébb körbe, aztán Kínáig. Nyamintotta a töreket, vetette a válykot a köz munkása, annyira, hogy középefelül szabálhont béhorpadott a nemzeti haza. Akkó azt ki köllött pótlani valamék nagyobbacska csücskibül, és vica versa, vót gond, még hiba es ókor-ókor, de mán nem kukkérozta legalább a magyar belső dógát mindenféle burkus és oláh, amíg meg nem hal

Rátekintve a különleges szövegre, vizuálisan mindenekeelőtt tömörszerűsége tűnik föl. Sem bekezdések, sem egyéb technikai megoldások nem tördelik részekre az egészet. Meseszerű kezdete nyitja, de szokásos formulája nem zárja le az eseményeket, sőt a mondatvégi írásjel hiánya megnyugtató befejezésért kiált.

A szöveg valószínűleg egy szuszra íródott, ugyanúgy kell hát olvasni is, közben vagy egyetértően bólogatni, vagy indulatosan elutasítani aszerint, hogy milyen színben látja az ember a körülötte zajló eseményeket.

A narrátor személyét és nézőpontját nem tudjuk egyértelműen meghatározni. Valószínűleg azonos a szerepet játszó íróval, aki középkori igricként jelen van mindig mindenhol, látja a dolgokat, véleményt alkot róluk, de nem pontosan érti összefüggéseiket. Nem is az a legfontosabb számára, hanem az írásban való rögzítés, amin esetleg jóval később vitatkozni lehet majd. Elődeihez méltóan arra törekszik, hogy mi keveset ír, igazat írjon. Ennek jegyében a tényszerűség látszatát van hivatva megteremteni a témára utaló cím. A jegyző által elrendelt, közmunkások építette nagyfal a felsorolt eszközökkel épül(ge)t, s az elképzelések szerint elér egészen Kínáig, hogy bezárja (elszigetelje) hazánkat mindenféle kukkérozás elől, hogy a mi szemétdombunkon egedül a Fülkefor egyetlen (?) képviselője legyen az úr. Ettől válik a valóságos fal egyszersmind virtuálissá is.

A közmunkás kulcsszó és a tulajdonnevek egyfelől kijelölik a színhelyet (Vereckei-hágó, Pusztaszer), másfelől utalnak a történések idejére (Schmitt Pál, Pintér Sándor, Orbán Viktor). Nem nehéz tehát felismerni, hogy minden az utóbbi egy-két évben játszódik kis hazánkban. (Az persze nem világlik ki, hogy mi, „azemberek”, mit csinálunk, mit gondolunk, esetleg mi ellen ágálunk közben.)

Hogy állunk ezek után a József Attilától kölcsönzött hallgató mély és fecsegő felszín metaforák megfejtése dolgában? Az Élet és Irodalom szimbolikusan Páratlan, valóságosan páratlan oldalán hetente napvilágot látott rövid történetek 2012-ben szerveződtek kötetté Fülkefor és vidéke címmel. A megírás okáról, a kiadás céljáról és a szöszönetek műfajáról a szerző így nyilatkozik: „Ezek természetesen álmesék, a népmese bizonyos elemeit, nyelvét imitáló teherbíró kisformák, abszurdok a rögváló abszurditásáról, hazanzák, glosszák a helyzet margójára. Okom bőven volt rájuk, célom velük csak annyiban, hogy egy hagyományos, mégis szabad műformába »becsatornázzam« az írói, állampolgári köz-érzetemet.”(10)

Aki ugyanakkor ugyanabban az országban él, mint Parti Nagy, annak nem okozhat gondot a jelentés dekódolása. Aki pedig az írótól eltérően éli-értelmezi honi világunkat, annak a fekete humorú üzenettől mielőbb el kell tekintenie. A stílus bravúrával persze akkor is érdemes foglalkoznia. Tegyük ezt együtt!

Nem véletlenül mondják Parti Nagy Lajost korunk igazi nyelv(újjá)teremtőjének. Ehhez egészen széles eszköztára van. Ha nem tartja elegendőnek a meglévőt, akkor visszatér a régi-ek nyelvéhez (penig, leend, feredő, hezzá), vegyíti több tájegység szavait, toldalékait (vót, eccő, es, értvel, béhívó, fölnek, mozaikjából, nagyobbacska, csücskibül, gondúta, kukkéroz stb.), írói szabadságával élve önkényesen megváltoztat ismert fordulatokat (terem, mint a bura, Pintér Sándor közmunkása vagyok..., elébb körbe, aztán Kínáig, kerítésbül vót a kolbász, bé kéne szegni, ókor-ókor, oszt jól van, egy a háromhó arányba stb.), bénakacsaként kiforgat idegen szavakat, kifejezéseket (Horibile mind hand made, vica versa), beemel szövegébe szakszavakat (konténer, markoló, alakzat, alkotóerő, létesítmén, sí-világ bajnokság, kézi-felvonó, internacionalista, fodbalista). S ha mindez nem elég, akkor alkot saját szavakat (Fülkefor, nyavalatáppézn, nyugdíjnyalka, stadiony, szabálhont, nyamint), vagy éppen a mai helyesírást erőszakolja meg (hoszta, profilval, anynyi).

Mindez olyan formai érték, mely mindvégig a tartalmat szolgálja. Egyet viszont – tételezzük fel, hogy az író szándékával megegyezően – nem tud: harsányan megnevetetni a befogadót. Mert nem ez a célja!

Az előző néhány elemzés azt kívánta bizonyítani, hogy minden szöveg titka megfejthető. Természetesen a befogadó életkora, motiváltsága, előzetes ismeretei, tapasztalatai nagyban befolyásolják, de el nem lehetetlenítenek az eredményt. Érdemes hát az averziókat elhessegetve próbálkozni újra meg újra!

Irodalom

- [1] Bruno Bettelheim (2005): A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek. Corvina Kiadó, Bp.
- [2] Plesz Bianka (2010): A mese szerepe a gyermek személyiségfejlődésében I. Csengőszó, XVIII. évf. 2010. 2.
- [3] Balázs Géza (2012): A mesei anyanyelvről. Édes Anyanyelvünk XXXIV. évf. 2012. 3.

- [4, 5, 6, 7, 8] Nagy Lajos (2008): Fogászat az őserdőben csicsoda.freeblog.hu/.../Nagy-Lajos-Fogaszat-az/oserdoben... Tárolt változat 2008. okt. 18.
- [9] Büki Attila (2009): Csalafinta mese www.erd.hu/data/cms57278/ER./pdf
- [10] Parti Nagy Lajos (2012): A magyar nagyfal www.litera.hu/.../fulkefor-es-videke-Tarolt-voltozat

TARSOLYUNKBÓL

Bösenbach Erzsébet

A vizuális kultúra fejlesztése mesével

A Színország című mese és feldolgozása rajzórán

A Színország című mesém már több, mint húsz éve segít nekem a rajztanításban.

Motivációként alkalmazható például:

– Victor Vasarely néhány művének megtekintése, rövid elemzése.

– Színes sűrke felületből a színösszetevők kikeresése.

– Fekete-fehér fotók „színeinek” kikövetkeztetése. (Van ugyanebből színes változat is, a végén összehasonlítjuk, kinek volt igazá.

– Különböző színhatású (hideg, meleg, vegyes) kompozíciók elemzése. (Mit érzel, ha ránézel?)

Nagymozgással fejlesztés lehet például:

– Színfogó 1: fogócskának a gyerekek, és akit megfog a fogó, annak gyorsan egy színt kell mondania, hogy ne legyen „rab”.

– Színfogó 2: fogócska szintén, de itt egy kevert színt kell mondani kiváltásul. (Előzetes ismeretet igényel.)

– Színfogó 3: fogócska, melyben a megfoggott tanuló meleg szín mondásával válthatja ki magát.

– Színfogó 4: ugyanaz, mint fent, de itt hideg színekkel válthatja ki magát a megfoggott.

– Keljtek fel, színecskék!: minden gyerek választ magának névként egy színt. Az irányító (általában kicsiknél a tanító) különböző feladatokat ad nekik. Pl.: „Kelj fel, vörös, hat békaugrással!” „Kelj fel, kék, pókjárással az ajtóig!” „Keljtek fel mindannyian helyben futással!” stb.

– A mese elmondása alatt a különböző szituációk eljátszása mozgásfejlesztésnek is tekinthető.

Jelen esetben a finommotorika fejlesztése – többek között – permanensen folyik az egész órán, a következőkkel bővíthetjük:

– Sorozatgyártó: vonalzóval papír négyzetek megrajzolása, majd nyírásuk ollóval. (Ezeket a négyzeteket fogjuk befesteni a színek elkészítésénél.)

– Készülj fel! : eszközök, anyagok kikészítése is ide tarthat.

Mese címe, szövege	Fejlesztési lehetőségek	Mit fejlesztünk?	Egyéb
<p>Színország (Mese a „hármás” színikör tanításához, gyakorlásához)</p> <p>Színországban régen borzalmas rendetlenség volt. Össze-vissza laktak a színek. A postás, ha levelet hozott, sokszor évekig nem tudta átadni a címzettnek, mert nem találta meg. Nem voltak utcák, nem voltak rendesen megtervezett városok. Amikor már nagyon sok baleset is volt emiatt, elhatározták, változtatnak ezen.</p> <p>Igen ám, de hogyan? Törték a fejüket vagy három napig, mire kigondolták: elmennek a Feketéhez és a Fehérhez segítséget kérni. A Fekete és a Fehér ugyanis nem tartozott középük. Ők mindig is elhatárolták magukat a színektől. Még a lakásuk is más volt!</p> <p>Fekete a legnagyobb hegy oldalában lakott, Fehér pedig annak a hegynek a csúcsán.</p> <p>Kedvesen fogadták a színek küldöttségét: – Valóban nem tartozunk közétek, talán pont ezért tudunk nektek segíteni, reméljük. – mondták</p>	<p>Megfesthető a rendetlenség, képezhető egy kompozíció „rendetlen” színekkel. Elemezhető a végén, miért jó a festményük.</p> <p>Milyen szín „balesetek” lehetnek? (Szétfolyás, egybeolvadás stb., ki lehet próbálni a rajzlapon, tanulói ötletekkel ki lehet bővíteni.)</p> <p>Szükséges kiemelni, mert rajzi szempontból valóban nem színek!</p> <p>Könnyebben megjegyezhető, ha helyhez kötöm, a hófedte hegyek szintén fehérek. A „kedvesen fogadás”, a köszönés soha meg nem unt témakör, mert nem tudnak sokan rendesen köszönni.</p> <p>Eljátszható, kipróbálható a köszönéssel együtt a felsorakozás, a színikör kialakítása.</p>	<p>Ecsetfogás gyakorlása, szem–kéz koordináció fejlesztése, a színelismerés fejlesztése, látásfejlesztés, szókincsbővítés, beszédfejlesztés, gondolkodás fejlesztése (analízis-szintézis).</p> <p>A szétfolyt festékcacákából formák kialakítása, fantázia fejlesztése.</p> <p>Rajzi ismeretek bővítése.</p> <p>Beszédfejlesztés, emberi kapcsolatok minőségének fejlesztése.</p> <p>Összehangolt mozgás fejlesztése, téri tájékozódás, figyelem és önkontroll (önismeret) fejlesztése.</p> <p>Szintani ismeretek bővítése.</p> <p>Emlékezetfejlesztés, mozgásfejlesztés, gondolkodás fejlesztése, látásfejlesztés.</p> <p>Finommotorika fejlesztése.</p>	<p>Így tanítom a „hármás” és a „négyes” színikört.</p> <p>A „négyes” színikörnél a szerződés a történelmi olvasmányok (Honfoglalás) megismerésével „vérszerződésé” alakul. A színek „vére” meggyezik a színükkel. Eljátszásánál természetesen az ecsetből csepentünk festéket egy kis vízzel megtöltött üveg-pohárba. Érdekes látvány a diffúzió megtekintése, és megemlíthető, hogy mindez egy későbbi tantárgy (fizika) tananyaga lesz.</p>

Mese címe, szövege	Fejlesztési lehetőségek	Mit fejlesztünk?	Egyéb
<p>Na, nekik sem ment olyan könnyen, mert bizony napokig törték a fejüket, mire kitaláltak valamit. Akkor aztán felsorakoztatták az összes színctaládot!</p> <p>– A hegy lábánál van egy nagy rét. Gyertek oda! – kiáltotta a Fehér.</p> <p>– Álljon a rét közepére az a szín, amelyik nem keveredett soha, senkivel! – mondta a Fekete.</p> <p>Nagy meglepetés volt, amikor kiderült: csak három ilyen szín van! Név szerint: Kék, Citromsárga, Vörös (barátai csak „Pirosnak” szokták becézni!).</p> <p>– Ti lesztok a főnökök.</p> <p>Ti fogtok minden családnak segíteni gondjukban, bajukban dönteni!</p> <p>Ünnepélyesen megkötötték a szerződést, még pecsétet is tettek rá.</p> <p>Vörös rácsöppentette vörös színét a papírra, majd Citromsárga is. Meglepődve vették észre: narancssárga lett a szélük, ahol összeért a két pecsét. Kék pecsétje Vöröshöz érve lila lett, Citromsárgához érve pedig zöld. Most értették meg igazán, hogy nekik minden szín rokonuk.</p>	<p>Piros–vörös, mint köznyelvi és rajzi elnevezés megkülönböztetése, szókincsbővítés, szómagyarázat kiaknázása.</p> <p>„Főnökök”, mert „főszínek”, így könnyebb megjegyezni.</p> <p>Milyen egy szerződés-kötés? El lehet játszani, rajzlapon kipróbálni.</p> <p>Színkeverések gyakorlása.</p> <p>Színelemzések gyakorlása: egyik tanuló kikever egy színkombinációt, másik tanuló elemzi, mely színekből keverhetette ki. Feltétel: csak a három alapszínből keverhet.</p> <p>Több-kevesebb színmennyiség adagolása is befolyásolja a színeket a kikeverésnél.</p>	<p>Ismeretbővítések, szem-kéz koordináció fejlesztése, színlátás fejlesztése, gondolkodás, emlékezet fejlesztése.</p> <p>Színlátás, színérzékelés fejlesztése, finommotorika fejlesztése, ismeretbővítés.</p> <p>Kommunikációs készség fejlesztése, mozgásfejlesztés.</p> <p>Színlátás fejlesztése, finommotorika fejlesztése, ismeretbővítés.</p> <p>Szövegértés fejlesztése, ismeretbővítés.</p> <p>Ismeretbővítés, szövegértelmezés.</p> <p>Szabálytudat fejlesztése.</p>	

Mese címe, szövege	Fejlesztési lehetőségek	Mit fejlesztünk?	Egyéb
<p>Megköszönték a segítséget Fehérnek és Feketének. Búcsúzól kezét is fogtak velük. Amikor Fehérrel fogtak kezét, kiderült még az ég is! Világosabb lett az a szín!</p> <p>Amikor Feketével fogtak kezét, akkor meg beborult!</p> <p>– Nahát! Már értem! – mondta az egyikük a színek közül.</p> <p>– Ti azért nem tartoztok köztünk, mert nem változtattok meg bennünket, hanem csak világosítotok, vagy sötétítetek minket.</p> <p>Örömben összeölekezett az összes szín!</p> <p>– Jaj, hagyjátok abba! Elveszítitek magatokat! Csak egy szürke színpacalesz belőletek! – kiáltotta szinte egyszerre Fekete, Fehér. – Inkább hozzatok létre sugárutakat! A főnökök háza legyen a központ!</p> <p>Nagy munka volt, de megérte! Azóta rend van Színországban. Na meg boldogság és nyugalom.</p>	<p>Magyarázat a derítésre, telítésre. A tanulók megfesthetik, kipróbálhatják.</p> <p>A színes szürke fogalmának megértetése. Kipróbálhatják.</p> <p>Az óra végére el lehet jutni a teljes hármasszínkör megfestéséhez, mindenféle kipróbálással együtt.</p> <p>Az elköszönés illemszabályai eljátszhatók.</p> <p>A derítés, telítés végigpróbálható. A sötétítés, világosítás, mint festői „fogás” megtanulása.</p> <p>A szöveg értelmezésével színtani ismeretekhez jutnak a gyerekek.</p> <p>A színes szürke, mint rajzi fogalom és kifejezés megértetése.</p> <p>A teljes színkör megfestése.</p>	<p>Színlátás fejlesztése, finommotorika fejlesztése.</p>	

Mozaik Módszertani Nap – 2012

A Mozaik Kiadó minden évben megrendezi Szegeden a Mozaik Módszertani Napot. A pedagógusok többféle előadáson, módszertani foglalkozáson, bemutatóórán ve-

hetnek részt. A 2012. év novemberi rendezvényén alsó tagozatban megtartott órák közül két bemutatóórának a leírását tesszük közzé.

Földvári Erika

Szövegértés bemutatóóra – óratervezet

Évfolyam: 4.

Tantárgy: magyar nyelv és irodalom – olvasás

Témakör: szövegértelmezés, a tantárgyi tanulás előkészítése

Tananyag: A karácsonyfa édes dísz címmű olvasmány

Készség- és képességfejlesztés: anyanyelvi kommunikáció, szövegben való tájékozódás, információk megértése, a tanulás tanulása, kultu-

rális kompetencia, digitális kompetencia, együttműködési képesség

Eszközök: integrált tankönyvcsalád: Földvári Erika: Olvasókönyv 4. osztály, Olvasásmunkafüzet 4. osztály, olvasásfüzet

Munkaszervezési formák: E – egyéni, ÖM – önálló munka, CSOP – csoportmunka, FOM – frontális osztálymunka

Technikai eszközök: számítógép, interaktív tábla mozaBook digitális tananyaggal

Feladat megnevezése és leírása	Munkaszervezés	Idő	Eszköz
<p>1. Légzőgyakorlat – koncentráció fejlesztése</p> <p>Mondd a szósort úgy, hogy mindig a következők hangsúlyozod!</p> <p>illat – dísz – fény – ünnep illat – dísz – fény – ünnep illat – dísz – fény – ünnep illat – dísz – fény – ünnep</p>		1	
<p>2. Előkészítés Olvasáskirály Páronként versenyben olvassátok fel hangosan a felmutatott kártyákról a szavakat!</p>	FOM	5	szókérték

Feladat megnevezése és leírása	Munkaszervezés	Idő	Eszköz
<p>Aki elsőként hibátlanul mondja a felírt szót, az a következő fordulóba jut. Aki hibázott, az leül. A játék addig folytatódik, amíg már csak egy gyerek marad állva, ő lesz a király.</p> <p>szavak: csillagszóró, habkarika, csúcsdíz, gyertyaláng, fenyőillat, szaloncukor, bejgli, áhítat, pásztorjáték, csengettyű, betlehemezés, együttlét, ajándékozás, fagyöngy, fényfűzér, mézeskalács, pulykasült, hóesés, fenyődíz, meglepetés, karácsonyfa, üdvözlőlap, díszítés, csillagfény, üveg díz, hópehely, tündöklés</p> <p>Mondatalkotás néhány szóval</p> <p>Mi a közös a szavakban? – a karácsonyhoz kapcsolódnak. Előzetes ismeretek felelevenítése a karácsonyról.</p>	<p>E</p> <p>kiselőadás a karácsonyról gyűjtött eddigi ismeretekről</p> <p>Egyéni élmények elmondása: Hogyan ünnepeltek karácsonykor?</p>	5	
<p>3. Képelemzés</p> <p>Nappali bemutatása – egyéni élmények, hasonlóságok a képpel.</p> <p>Megfigyelési szempont: időpont, helyszín, berendezési tárgyak, a család tevékenysége.</p> <p>Utazzunk vissza az időben az 1800-as évek közepéig! Nézzük meg, hogyan ünnepelt akkor egy család!</p> <p>A helyiség neve: szalon.</p>	FOM	20	<p>mozaBook digitális tananyag</p> <p>3D bemutató – egy jelenkori nappaliban együtt a család karácsony másnapján, karácsonyi zene szól: Leroy Anderson: Sleigh Ride</p> <p>3D bemutató – egy 1800-as évekbeli szalonban együtt a család karácsony másnapján,</p>

Feladat megnevezése és leírása	Munkaszervezés	Idő	Eszköz
			karácsonyi zene: Mozart Sleigh Ride 1. melléklet
<p>4. Szöveg megismerése A cím értelmezése Olvassátok el némán a szöveget! Hogyan kapcsolódik az előző képhez? Hangos olvasás mondatonként csoportban. Mondatok értelmezése, ismeretlen kifejezések magyarázata. Húzd alá az ismeretlen kifejezéseket, érthetetlen mondatokat! A szövegértés igazolása csoportmunkában:</p> <p>a) Írjatok három kérdést a kíváncsi kocka alapján! b) Írjatok három állítást! c) Húzzátok alá a legfontosabb szavakat! d-e) Húzzátok alá a kérdésre válaszoló mondatot! Írjátok le a mondatot rövidítve, a lényeg megtartásával!</p> <p>Mikor vált a szaloncukor karácsonyi csemegévé Magyarországon? Milyen új információt szereztél a szövegből?</p>	<p>ÖM CSOP</p>	<p>5 2</p>	<p>olvasókönyv, füzet füzet, munkafüzet mozaBook a szövegrészlet kivetítése, a mondat aláhúzása 2. melléklet</p>
<p>5. Szövegértési feladatok</p> <p>Szaloncukrot otthon is készíthetünk. Olvassátok el némán a következő szövegegységet! Húzzátok alá az ismeretlen szavakat!</p> <p>Csoportmunka a) bevásárlólista készítése – ízesítéssel b) szükséges eszközök felsorolása c) munkafázisok felsorolása d-e) Igaz-hamis</p> <p>1. A szaloncukor a 17. század óta karácsonyi csemege. 2. Nevét a vendégek fogadószobájáról kapta.</p>	<p>CSOP</p>	<p>5</p>	<p>füzet mozaBook, a feladatszerkesztőben elkészített feladat megoldása</p>

Feladat megnevezése és leírása	Munkaszervezés	Idő	Eszköz
3. A világ minden országában hagyományos édesség. 4. Az üzletekben többféle ízben kapható. 5. Elkészítése csak gyári körülmények között történik.			3. melléklet
6. Grafikon értelmezése A grafikon azt mutatja, hogy egy osztály tanulói között mennyire kedvelt négy szaloncukor. Mondjatok állításokat! Válaszoljatok a kérdésekre! Milyen ízesítésű a legkedveltebb szaloncukor? Melyik a legkevésbé kedvelt? Hányan szeretik a marcipános ízű cukrot? Hány tanuló jár ebbe az osztályba?	FOM	2	mozaBook diagram 4. melléklet
7. Értékelés az osztály összteljesítménye a csoportok munkája az együttműködés képessége		1	

1. melléklet

1. melléklet

2. melléklet

MS-1641 85.o./3

A karácsonyfa édes díszé

A karácsonyt azért is szeretem különösen, mert csak ilyenkor csemegézhetek a szaloncukorból. Kedvencem a marcipános és a kókuszos ízű.

A szaloncukor az 1800-as években vált a karácsonyfák ehető díszévé, és csak Magyarországon vált hagyományos karácsonyi csemegévé. Amikor kicsi voltam, szalonnacukornak neveztem. Ma már tudom, honnan kapta a nevét.

Az 1830-as évektől a jómódúak a városi lakásokban külön szobát rendeztek be a vendégek fogadására, beszélgetésekre. Ezt hívták szalonnak. Mivel a karácsonyfát a szalonban állították fel, a rajta függő nyalánkság a szaloncukor nevet kapta.

3. melléklet

Feladatsor címe

i h

Igaz vagy hamis?

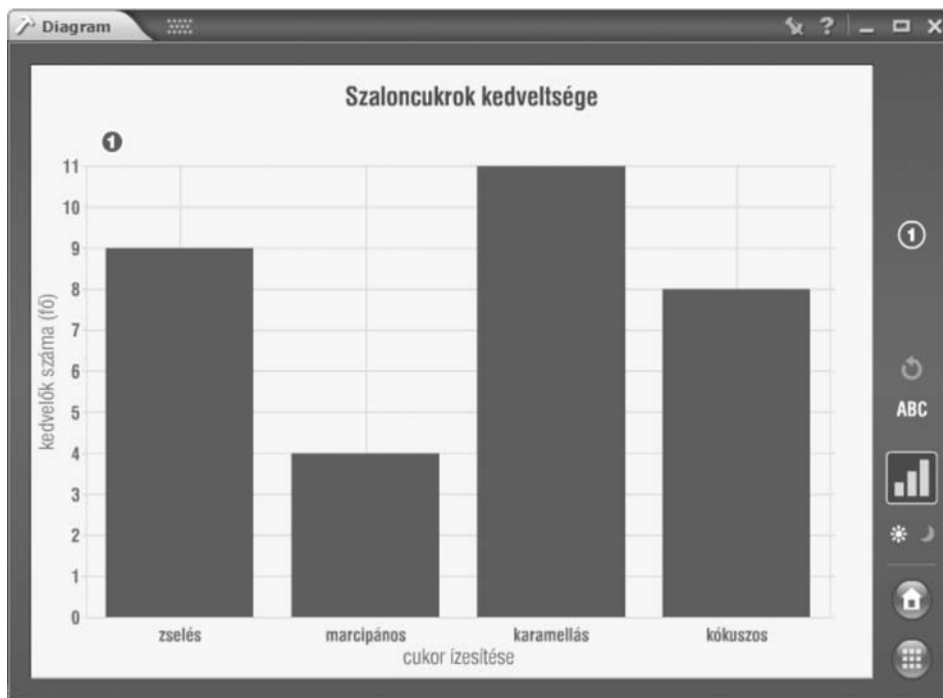

szaloncukrok

- ? A szaloncukor a 17. század óta karácsonyi csemege.
- ? Nevét a vendégek fogadószobájáról kapta.
- ? A világ minden országában hagyományos édesség.
- ? Az üzletekben többféle ízben kapható.
- ? Elkészítése csak gyári körülmények között történik.

Home Refresh Back 1 Forward Check Settings List

4. melléklet

Pécsi Ildikó

Sokszínű matematika, sokszínű gondolkodásfejlesztés – A tízesátlépés

Bemutatóóra 2. osztály

Előkészületek:

- A csoportmunkához 6 csoport kialakítása; csoportonként 4 helyyel.
- Minden gyerek Számolófüzete, matematika füzetek kikészítve, Logikai lapok készlete.
- Középen egy-egy kis állat (elefánt, zsiráf, zebra, leopárd, oroszlán, tigris) zöld krepp-papírral beborított sajtos dobozba helyezve. Mellette a csoport állatának lábnyoma az értékeléshez. (csoportonként kb. 25–30 db)
- Egy A/4-es méretű lap lefordítva (rajta a bevezető rész labirintus rajza).
- A táblán négy logikai lap meghatározása a Mozaik Kiadó Matematikai applikációs készlet 1–4. osztály dobozából.
- 2 közepes boríték minden csoport asztalán: az „1”-es jelű borítékban az „54” bemutatására szolgáló vonalazott lap; a „2”-es jelűben a „Befejező rész” puzzle darabjai.

Bevezető rész

- A mai matematikaóránkon egy különleges helyszínrre fogunk képzeletben ellátogatni. Fordítsátok meg az előkészített lapot! Csoportmunkában oldjátok meg a feladatot! (A megoldás: „ÁLLATKERT”; a másik kirakható szó „VADASPARK”.)
Értékelés: minden csoport 1 lábnyomot tehet az állatához, ha megfejtette az „ÁLLATKERT” szót, plusz egy lábnyom, ha a fülembé sűgják a VADASPARK szót.)

Fő rész

- Az állatkert bejáratához közel épült a Zsiráfház. Ennek már csak a díszítése hiányzik.

Segítsünk a tervezőknek! Mindenki rakja ki maga elé a táblán meghatározott négy logikai lapot, balról jobbra haladva, egymás mellé! Egyéni munka.

- „nagy és zöld és nem lyukas és kör” – szavakkal a matematika dobozból
- nagy, sárga, nem lyukas, négyzet – applikáció a matematika dobozból
- kicsi, piros, nem lyukas, négyzet – applikáció
- kicsi, kék, lyukas, négyzet – applikáció
- Amíg a gyerekek dolgoznak, leveszem a tábláról a fenti meghatározásokat és előkészítem a megfelelő logikai lapok képét összekeverve.

Ellenőrzés: Egy-egy gyerek kijön és sorbarendezzük a lapokat.

Állapítsuk meg, mi a szabály! (Minden elem az előzőtől két tulajdonságában különbözik.)

További négy lap rajzát helyezem el a táblán. Folytassátok a sorozatot! Mint a négy elemet fel kell használnotok! Egyéni munka, de a csoportnak ellenőrzés előtt egyeztetnie kell.

- nagy, kék, sima, négyzet
- nagy, zöld, sima, háromszög
- kis, piros, sima, háromszög
- kis, piros, lyukas, kör

Ellenőrzés logikai laponként, kiemelve, hogy mely két tulajdonság változott az előzőhöz képest. Másik sorrend is jó. Ha kirakta valamelyik csoport, akkor azt is ugyanígy ellenőrizzük. Értékelés: Annyi lábnyom, ahány jó megoldás lett a csoportban.

– Haladjunk tovább az állatkertben! Odanézzetek! Ott szalad Misi Mókus. Szegény megint menekül, mert majdnem nyakon csípték. Futás közben elszórt néhány papírlapot. Ezeket most felrakom a táblára (3 lapon elhelyezve). Mit gondoltok, mi lehet ez?

	A	B	C
1	38	69	9
2	67	0	4
3	51	49	7
4	68	61	6

$$\begin{aligned} A1 + C3 &= & A1 + C1 &= \\ B3 + C4 &= & A3 - C3 &= \\ A2 + C3 &= & A4 + C1 &= \\ B4 - C2 &= & B1 + C4 &= \end{aligned}$$

Ha megfejtették, hogy műveleteket kell leolvasni a táblázatból, akkor a füzetbe leírják, és számolnak. Egyéni munka.

Ellenőrzéskor a leolvasott teljes műveletet elmondják a kapott eredménnyel együtt.

Mi volt ezeknek a műveleteknek a közös tulajdonsága? (Mindegyik „tízestlépéses” volt.)

Értékelés: Annyi lányom, ahány hibátlan megoldás lett a csoportban.

Közben az elhangzott számokat egymás alá rendezve rakom a táblára számkártyán.

44	55	77	(Amikor a „45”-öt fel-
45		74	rakom, elmondom,
47	57	75	hogy a zsiráf nyelve
			45 cm hosszú is lehet.)

Mi jut eszetekbe ezekről a számokról? (Olyan, mintha a 4, 5, 7 számjegyek felhasználásával képeztünk volna kétjegyű számokat, a számjegyek ismétlődésével.)

Melyik szám hiányzik! (54) Nyissátok ki az „1”-es jelű borítékot! Mutassátok be ezt a számot! Csoportmunka.

Ellenőrzés felolvasással.

Értékelés: 2 tulajdonságért egy lányom.

Egy helyen kilyukadt a lap. Keresetek ide illő számot úgy, hogy a „C” oszlopból válasszatok mellé másik számot az összeadáshoz, ill. a kivonáshoz! Az eredmény 54 legyen! Kinek van ötlete? Írjátok le az összes megoldást! Elindítom a gyerekeket, majd csoportmunkában dolgoznak egyikük füzetébe.

$$\text{Pl. } \boxed{45} + 9 = 54 \quad \boxed{} = 45 \quad \boxed{63} - 9 = 54$$

$$\boxed{48} + 6 = 54 \quad \boxed{} = 48$$

(Ennél a lehetőségnél elmondom, hogy az ázsiai elefánt 48 km/órás sebességgel is képes futni.) (Összesen nyolc ilyen lehetőség van.)

Ellenőrzés felolvasással. Közben kipipáljuk azt a műveletet, amelyik tízesátlépéses.

Melyik szám lehetett a lyuk helyén? 0 : 45, 47, 48, 63, 61

Értékelés: A teljes megoldás négy talpnyomot ér.

– Sétáljunk tovább! Már látom is a Majomházat. Óriási a hangzavar. Hallgatózzunk egy kicsit, hogy min vitatkoznak a majmok! Miki Majom azt mondja, csak számolással lehet eldönteni, hogy két művelet közül melyik a több. Maki Majom szerint viszont lehet okoskodni is. Kinek lehet igaza? Számolófüzet 25. oldal 2. feladat.

Az első oszlopot közösen oldjuk meg. A 2. és 3. oszlop megoldása csoportmunkában. (Csak a relációjelet tesszük ki.)

Ellenőrzés: a táblázat kivetítve. A relációjel kirakását indoklással együtt kérem. (Amikor a „25+7” feladatrésznél tartunk, elárulom, hogy a leopárd fogságban 25 évig is élhet.)

(Minden oszlopból 1–1 feladatot ki is számolunk ellenőrzésképpen.)

Melyik majomnak van igaza? (Maki Majomnak)

Értékelés: Egy lányom a teljesen hibátlan megoldásért csoportonként.

– A Majomházzal szemben található a papagájok területe. Abban egyeztek meg, hogy számolni fognak. Sajnos csak a számolás elejét hallottam: 75, 71, 67...

Leírjuk a számokat a füzetbe. (Amikor a „75”-öt írjuk, elárulom, hogy a zebra farka elérheti a 75 cm hosszúságot.)

Mi a szabály? Számoljatok tovább! Önálló munka.

Miközben a gyerekek a sorozat elemeit írják, elhangzik négy kifejezés:

- nyitott mondat
- válasz
- adatok
- ellenőrzés

Ellenőrzés: ameddig a legtávolabbi számoló tanuló jutott. Csak milyen számokat írtatok? (páratlan) Hogy lehetséges ez?

Melyik kerek tízest léptük át számolás közben a 43-ról a 39-re lépve? 40

(Képzelték el: a tigris egyszerre 40 kg húst is el tud fogyasztani.)

Értékelés: Csoportonként annyi lányom, amennyi hibátlan megoldás lett. (Mindegy, hogy ki meddig jutott el.)

Négy kifejezést hallottatok, miközben a sorozat elemeit számoltátok. Írjátok le a füzetbe, amire emlékeztek! (A sorrend nem fontos.)

Ellenőrzés: felolvasással, közben fel is teszem a táblára a kifejezéseket.

Értékelés: dicséret

Mi jut ezekről a kifejezésekről eszetekbe? A szöveges feladat megoldásának lépései, de némelyik hiányzik. Melyik?

- Most már az állatkert kijárata felé haladunk. Itt található az élelmiszerraktár. A következő szövegből tudjátok meg, amit a raktáros mesélt nekem.

„Az állatkertbe 73 kg gyümölcs érkezett. 5 kg-ot kapott az elefánt, 3 kg-ot pedig a zebrák kaptak.” (kivetítve)

Mit kérdeznél? Az elképzelések meghallgatása után kivetítem a legvalószínűbb kérdést:

„Hány kg gyümölcs maradt?”

Páros munkában oldjátok meg a feladatot!

Ellenőrzés: felolvasással.

Írta-e valamelyik pár másként a nyitott mondatot? Felírom a táblára az elhangzó lehetőségeket.

Melyiknél a legegyszerűbb számolni? ($73 - 3 - 5 = \square$) Miért? Minek felel ez meg? ($73 - 8 = \square$)

Értékelés: páronként egy lábnyom a jó megoldásért. Esetleg plusz lábnyom a nagyon ügyes indoklásért.

A szövegben előfordult a „3”-as szám. Hogyan kapcsolódhat ez a szám az állatok királyához?

Néhány elképzelést meghallgatok. (Az oroszlán egyszerre általában 3 kölyköt hoz világra.)

Befejező rész

- Minden csoportnak van egy állata. Mind-egyikről elárultam valami érdekességet óra közben.

Emlékeztek-e, mi volt az? Beszéljenek össze a csoportok! Meghallgatom, amire emlékeznek. Minden csoport először a saját állatáról mondhatja el az adatot. Rabolni is lehet más csoporttól.

Értékelés: minden helyes állításért, rablásért egy lábnyom jár.

Miközben összegyűjtjük az adatokat, puzzle-darabok kerülnek fel a táblára, hátoldalukkal felfelé, amin ezek a számok rajta is vannak. (45, 48, 25, 75, 40, 3 – az állatokkal kapcsolatos adatok) Mondjátok ezekről a számokról igaz, majd hamis állításokat! (Csoportonként egyet-egyet hallgatok meg.)

- Órai munka értékelése: Számoljátok össze, hány lábnyomot gyűjtöttetek!

Nyissátok ki a „2”-es jelű borítékot, rakjátok össze a képet! (Egy ☺ rakható ki a képdarabokból.)

Két gyerek – a leggyorsabb csoportból – kirakja a táblai képdarabokból is a ☺-t.

Szóbeli értékelés, a legügyesebb csoport, a legaktívabb tanulók kiemelése, jutalmazása.

Takács Gábor

Számhasználati változatok

Tanítványaink gyakorlati situációban szerzett tapasztalatai a számhasználat különböző területeiről származnak. A tapasztalatok jelentős része még iskoláskor előtti. Bizonyos mértékben jelzője az iskolaérettségnek is. Nem véletlen, hogy a számlálás, a számláltatás a gyerekek számfogalmának szintjeiről való tájékozódás eszköze.

Viszont még a tízen túl is hibátlanul számláló, iskolai tanulmányaikat kezdő gyerekek között is csak elvétve akad olyan, aki el tudja különíteni az egyes számhasználati változatokat. Sőt, általános iskolai tanulmányaikat továbbtanulásra jogosító végbizonyítvánnyal befejező tanítványaink között se nehéz olyanokat találni, akik a számhasználat különböző eseteit nem képesek helyesen használni. Pedig az általános iskolai oktatást sokkal kevesebb társadalmi és szakmai bírálat érné, ha végbizonyítványt kapott tanulóink kivétel nélkül rendelkeznének az értelmes életvitelhez, a képezhetőséghez szükséges alapkészségekkel. Konkrétan: kifogástalan színvonalon tudnának olvasni, írni, számolni, kommunikálni,

valamint elfogadható jártassággal rendelkezni a problémamegoldó gondolkodás, a gondolkodási műveletek alkalmazása területén. Sajnos ez nincs így. Pedig a problémamegoldó gondolkodás képessége, a kreativitás nem csupán a nagy alkotók kiváltságos sajátossága, hanem minden szellemileg ép ember tulajdonsága.

A számok gyakorlati situációban való használatának változatairól tájékoztat az alábbi táblázat.

Nincs miért csodálkoznunk, mikor a gyerekek számára nehézséget jelent, ha a számok különböző használateival találkoznak. Például futóversenyen egy-egy kérdés a számhasználat különböző lehetőségeivel kapcsolatban:

- Hány sportoló állt a rajthoz? (darabszám)
- Milyen hosszú a megteendő távolság? (mérőszám)
- Hányadik helyről rajtol a kék trikós versenyző? (sorszám)
- Milyen szám van a sárga trikós versenyző hátán? (kódjel szám)
- Hányszorosa a megteendő távolság az előző (pl. 1000 m-es) döntőjének? (műveleti szám)

Számhasználat	Kérdés	Példa
darabszám	hány?	4 sütemény
mérőszám	hány éves?	7 éves
	milyen hosszú?	5 méter hosszú
sorszám	hányadik?	a hatodik vevő
kódjel szám	melyik?	a 3-as villamos
		a TV2 adása
műveleti szám	hányszorosa?	kétszerese
	mekkora része?	fele, félszerese
	hányad része?	kettede

Tantervi elvárás, hogy a természetes számok fogalmát, mint halmazok elemszáma, és mint mennyiségek mérőszáma alakítsuk ki. Ezért fontos, hogy a számhasználat különböző változatai közül a darabszám és a mérőszám fogalmát erősítjük a lehető legtöbb oldalról, konkrét számolásokon, párosításokon, méréseken alapuló tapasztalatok biztosításával.

A természetes szám mint halmazok elemszáma

A mindennapi életben és a matematikában sokszor bizonyos meghatározott (valóságos vagy gondolatban kialakított) dolgok összességéről állítunk valamit. Ekkor ezeket a dolgokat gyűjtőnévvel látjuk el. Így például beszélünk a csillagok sokaságáról, a sportolók csapatáról, a tanulók osztályáról. Az összesség, a sokaság és más hasonló értelmű szavak helyett a matematika a halmaz elnevezést használja. A halmaz alapfogalom. Azt jelenti, hogy nem definiáljuk, más szavakkal körülírt fogalomként használjuk. Valamely halmazt akkor tekintjük adottnak, ha bármely, pontosan meghatározott dologról egyértelműen el tudjuk dönteni, hogy hozzátartozik-e a szóban forgó halmazhoz („elem” a halmaznak).

Abban a tekintetben, hogy egy halmaznak eleme-e vagy sem, nincs határeset. Egy halmaznak valami vagy eleme vagy nem eleme. Például abban a kérdésben, hogy egy négyszög téglalap-e vagy nem, „határeset” nincs: vagy téglalap a négyszög, vagy nem téglalap (a „vagy” szócskát kizáró értelemben használva). Egy halmazt általában kétféle módon adhatunk meg: vagy felsoroljuk a halmaz elemeit, vagy a halmaz elemei tulajdonságainak leírásával adjuk meg a halmazt. Például: $\{0, 1, 2, 3, 4, 5\} = \{a \text{ hatnál kisebb természetes számok}\}$.

A halmaz szó használatának az alapfok matematikaóráin csak akkor van létjogosultsága, amikor nélküle már nagyon bonyolultan lehetne elmondani az elmondandókat. Bármely hal-

mazt csak akkor tekinthetünk ismertnek, ha pontosan, félreérthetetlenül tudjuk, mik az elemei. Gyakran megállapodás kérdése, hogy mely elemek rendelkeznek valamilyen tulajdonsággal (például kik azok a tanulók, akik magasnak tekinthetők), és mely elemek nem rendelkeznek ezzel a tulajdonsággal. Ezért, ha egy halmazt nem elemei felsorolásával, hanem azok közös tulajdonságával akarunk megadni, akkor mindaddig finomítani kell az elemek közös tulajdonságának megfogalmazásán, míg ebben a vonatkozásban kétség merül fel. Gondoljunk arra, hogy milyen nehéz egy szőkésbarna hajú személyről eldönteni, hogy a szőke vagy a barna hajú személyek közé soroljuk-e. A halmaz minden eleme különböző. Az 1, 4, 3, 5, 5, 1, 2 számjegycsoport elemeinek halmaza: $\{1, 2, 3, 4, 5\}$. Ugyanaz az elem akkor is csak egyszer számít, ha többször is előfordul: $\{5, 5, 7\} = \{5, 7, 7, 7\} = \{5, 7\}$.

Tárgyak darabszáma és tárgyak halmazának elemszáma csak akkor azonos, ha a szóban forgó tárgyak mindegyike különbözik valamiben az összes többitől. Egyébként a tárgyak darabszáma nagyobb, mint a halmaz elemeinek száma. Azonos elemek csoportja is meg- és leszámálható, sőt a rendelkezésre álló segédeszközök használata, és az ismeretszerzés célszerű fokozatossága miatt ez a gyakoribb eset a matematikaórákon. Két könyvből és három ceruzából álló halmaz elemeinek a száma 2, 3, 4, és 5 is lehet attól függően, hogy a könyvek egyformák-e, illetve, hogy a ceruzák között hány különböző van. Nyilvánvaló, hogy a halmazok elemszámának fogalmával felelőtlen megzavarni az elsős gyerekeket. *Javasoljuk, hogy dolgok (tárgyak, személyek, képek stb.) darabszámaként értelmezzék a tanítók a természetes számokat minden olyan esetben, amikor a tanterv halmazok elemszámaként kéri.*

Első osztályt kezdő tanítványaink között általában található olyan gyerekek, akik már ismernek több-kevesebb számnevet és fel tudják

sorolni ezeket, valamint a számneveket és egyforma vagy különböző tárgyakat egymás mellé tudják sorolni, azaz képesek számlálni. Ez viszont még nem jelenti azt, hogy a számfogalma is kialakult ezeknek a tanulóknak, hogy megfelelő tartalom is van a számnevek mögött.

Jelentős teljesítmény a tízes, de még az ötös számkörben is egy hatéves gyerektől a hibátlan számlálás. Tárgyak darabszámnak meghatározásához szükséges, hogy a tanuló

- ismerje a természetes számsor elején álló számok nevét,
- tudja, hogy az utoljára megnevezett számnév jelenti az addig megszámlált tárgyak számát.

A gond nélkül számoló tanulók esetén is a tanító feladata olyan tapasztalatokat biztosítani a gyerekeknek, amelyek alapján megérti, hogy – a számlálásnál a tárgyak sorrendjének nincs jelentősége, az eredmény független attól, hogy milyen sorrendben számláljuk a tárgyakat,

- ez az eljárás nem csak tárgyakra, hanem jelenségekre, történésekre is alkalmazható (lépések, koppantások, harangütések, ...).

Tárgyak darabszámának meghatározása nem csak számlálással történhet, hanem ismert elemszámú halmazzal való összehasonlítással is. Ezt az összehasonlítást nevezzük párosításnak. A számfogalom kialakításában jelentős szerepe van a párosításnak. Halmazok elemszáma közötti nagysági relációk (több-kevesebb-ugyanannyi) eldöntését is a becslést követő párosítással célszerű tanítani.

A számfogalom kialakítása során két halmaz elemeinek számát egy-egyértelmű megfeleltetéssel (azaz párosítással) indokolt összehasonlítani. Természetesen a párosítást először valódi tárgyakkal, manuális tevékenységekkel szervezve. Ezek után számokkal jellemezzük a halmazokat. Ha két halmazban ugyanannyi elem van, akkor ugyanazzal a számmal. Ha ugyanannyi elem van két halmazban (ugyanannyi felnőtt,

mint gyerek egy-egy csoportban, ugyanannyi tányér, mint kanál az asztalon, ugyanannyi szék, mint tanulóasztal a teremben stb.), akkor eleendő számú tapasztalat után már nem szükséges mindkét halmaz elemeit megszámlálni, eleendő az egyiket, mert a másikat is ugyanaz a szám jelzi.

Egy speciális mennyiség, a pénz használatával kapcsolatos feladatok

A mérőszám az a szám, amely megadja, hogy a szóban forgó mennyiség hányszorosa a mértékegységnek.

Elvileg a mértékegységek szabadon választhatók. Tanítványainkkal is – kisiskolás korukban – alkalmilag választott egységekkel kezdjük a mérést. Azonban a fontosabb mértékegységeket az egységesség érdekében nemzetközi megállapodások rögzítik (szabványos mértékegységek).

Minden mértékegység-rendszernek az a lényege, hogy néhány mennyiség – az alapmennyiségek – mértékegységének segítségével fejezzük ki a többi mennyiség – leszármaztatott mennyiségek – mértékegységét. Célszerűségi megfontolások és jogszabályi kööttségek miatt az *SI mértékegységrendszert használjuk, e rendszer mértékegységeit tanítjuk.* [1]

Decimális szorzókkal (prefixummal) megadható (azaz ilyen előtaggal használható) mennyiségek az alsó tagozat ismeretanyagában:

- hosszúság,
- terület,
- térfogat (űrtartalom),
- tömeg.

Alsó tagozaton előforduló mennyiségek, amelyek mértékegységéhez tilos prefixumokat (decimális szorzókat) kapcsolni:

- időpont, időtartam,
- síkszög,
- hőmérséklet,
- pénz.

Írásunk fő gondolatmenete a számhasználat különböző lehetőségeinek áttekintésére irányul,

ezért a mennyiségek témakörét csak egy olyan mennyiség, a pénz használatával kapcsolatban érintjük, amelynek a mennyiségek közé sorolását is szokatlanul találhatja néhány olvasónk. Így még inkább indokolt ezt a mennyiséget választani, hiszen nagyon közeli a kapcsolata a számfogalommal.

Ettől függetlenül a pénz is mennyiség, 840 Ft-ot tekintve 840 a *mérőszám*, Ft a *mértékegység*. A matematika tanterv ennek a gyakorlatias problémakörnek nem szentel elegendő figyelmet. Meggyőződésünk, hogy a jelenleginél többször indokolt különösen az alsó tagozatos matematikaórákon a pénzhasználat gyakorlásával foglalkozni.

Pénzermék és a bankjegyek (játékpénz formájában, illetve hivatkozásként történő) általánosan elterjedt alkalmazására közismert, rendszeresen alkalmazott alaptípusok:

- kombinatorikai problémák vizsgálata, kirakása pénzermékkel,
- valószínűségi kísérletek végzése pénzermékkel,
- helyi érték szemléltetése, beváltások, tízes átlépéskor (százás átlépéskor, ezres átlépéskor), írásbeli műveletek tanításakor,
- vásárlásra vonatkozó szöveges feladatok az alapműveletek gyakorlására.

A pénzhasználat gyakorlását célszerű összekötni a mindennapi élet táblázatainak használatával. Például:

- különböző árjegyzékek,
- vasúti-, távolságautóbusz-menetdíjtáblázatok,
- postai szolgáltatások díjtáblázatai.

Belépőjegyek, menetjegyek adatainak értelmezése is természetes része lehet a gyakorlati problémákat feldolgozó matematikaóráknak (a jegyek vizsgálatra alkalmas módon történő kivetítése epidiaszkóppal oldható meg).

E típusokba nem sorolható, néhány, többé-kevésbé újszerűnek tekinthető pénzhasználat gyakorlására alkalmas feladat:

- Fel kellett váltani egy ezerforintost. Tamást küldte el édesanyja az üzletbe. Egy darab ötszázast és kettő darab kétszázast hozott haza. Mit mondhatott neki az édesanyja?
- A piacon 830 Ft-ért vásárolsz valamit. Ezerforintossal fizetnél, de az eladónak a legkisebb címletű pénze 500 forintos. Neked van még 380 forintod. Hogyan rendezheted a számlát?
- Egy fémpénzt felváltottunk két fémpénzre. Milyen címletűek lehettek a pénzermék?
- Sándor bácsinak éppen most adják ki a fizetését.

Kevés aprópénzem van, ezért „a lehető legkevesebb darabban adom oda a pénzt” – mondja neki a pénztáros.

„Igen, ebből senkinek sem tudnék felváltani semmilyen pénzdarabot sem” – állapította meg Sándor bácsi.

Ugyanazt jelenti-e a két állítás?

Természetesen a pénzerméknek nemcsak az értékét, hanem fizikai adatait (tömegét, vastagságát, átmérőjét) is összehasonlíthatjuk. Amikor a pénzeket hasonlítjuk össze, előtte tisztázni kell, hogy milyen tulajdonságát (mennyiségét) vizsgáljuk, milyen mennyiség szerint hasonlítjuk össze. Csak a legkézenfekvőbb lehetőségeket említve:

- értéke szerint,
- darabszámaikat összehasonlítva,
- tömegük mérőszámát tekintve,
- térfogatukat összehasonlítva.

Néhány ilyen feladat:

- Hasonlítsd össze! Tíz darab ezerforintos vagy ezer darab tízforintos
- ér-e többet?
- vastagabb egymásra rakva?
- nehezebb-e?
- Mi nehezebb? Száz darab ötszázforintos, vagy ötszáz darab százforintos?
- Mi ér többet? Tíz darab százforintos vagy száz darab tízforintos?

A szám és a sorszám megkülönböztetése

A számfogalom egyik fontos komponense a sorszám (amely csak egyetlen elemet, például a negyedik almát jelenti) és a számnév (amely halmazok felőli közelítéssel gyűjtő jelleggel, mérőszám felőli közelítéssel összehasonlítható jelleggel bír) határozott megkülönböztetése. Írásban a sorszámot egy, a számjegy után írt ponttal különböztetjük meg a számnévtől.

A sorszám (első, második, harmadik, ...) megadja a személy vagy tárgy helyét valamely sorban. A sorszám használatakor az elemeket (személyeket, tárgyakat, dolgokat, jelenségeket) valamilyen szempontból sorba rendezzük. A sorszámot a darabszámtól ez a szempont szerinti (valamilyen célzatossággal történő) hozzárendelés különbözteti meg.

Bár egy halmaz elemeinek száma egyértelműen meghatározott, a sorszámokra is érvényes az, ami egy halmaz elemeinek megszámlálására: különbözőképpen rendezhetjük az elemeket, a sorszámozás is elvégezhető más és más szempontokat követve.

Kódjelszámok használata

A mindennapi életben a számokat személyek, tárgyak, dolgok jelölésére is használjuk. Sok olyan alkalom fordul elő, amikor a szám nem darabszámot, nem mérőszámot, nem is valamilyen szempont szerinti rendezettséget (sorszámot) fejez ki. Csupán egy személyt, egy tárgyat, egy dolgot jelöl, azaz megkülönböztethetővé teszi a megjelölt személyt – tárgyat – dolgot, nevet ad neki. Így ezek a számok, a kódjelszámok információhordozóként kezelhetők. Ennek a számítógépes adatfeldolgozás során lényeges előnyei vannak. Ilyen számok például: a személyi számok, az adószámok, a társadalombiztosítási azonosítószámok, a telefonszámok, a postai irányítószámok, bankkártyák pin kódjai, a házsámok, az autók rendszáma,

a sportolók rajtszáma, a TV- és rádióadók száma. A kódjelszámok használata a XX. század kultúrájának természetes része, mert alkalmazásukkal a megjelölés kimeríthetetlen, és (helyes alkalmazás esetén) egy jól áttekinthető rendszer áll rendelkezésünkre.

A helyes alkalmazás fontosságára egy példa: Tokió kusza utcái legtöbbszörnek nincs neve, és az épületeken látható címek sem adnak sok eligazítást. Ezek csak egy kerületnévből és három számból állnak, az első két szám ebből egy körzetet és egy alkörzetet jelöl (ezeket ki sem ismerhető rendszer szerint osztották ki), a harmadik jelenti az illető épületet (vagy kettőt, vagy háromat, vagy négyet – attól függ). További zavart okoz, hogy az épületeket esetleg inkább kor szerinti, nem pedig hely szerinti sorrendben számozták meg.

A kódjelszámok között vannak olyanok is, amelyek az azonosítás biztosításának lehetőségén túl konkrét információkat is tartalmaznak. Ilyenek például a postai irányítószámok, az adószámok, a személyi számok, bankszámlaszámok (pénzforgalmi jelzőszámok), TAJ számok (társadalombiztosítási azonosító jelszámok).

Magyarországon a városokat, községeket és a postai szempontból fontosabb kisebb településeket (lakott helyeket), nagyobb városok kézbesítő körzeteit (Budapest, Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs és Szeged) a részükre megállapított négyjegyű postai irányítószámmal különbözteti meg a Magyar Posta. Az első (helyiértéket tulajdonítva neki, az ezresek helyén álló számjegy) a gócterület száma. Például Püspökmolnári irányítószáma 9776, mert a 9-es gócterülethez (Vas megye és Győr-Moson-Sopron megye) tartozik. A kézbesítési körzeteken belül a postafiókot bérlőknek külön irányítószámuk van. A nagy forgalmú fiókbérlőknek (ügynevezett „kiemelt fiókbérlők”-nek) egyedi irányítószámuk van, ezeknél postafiókszámot sem kell feltüntetni a címzésen, mert az irányítószám a fiókbérlőt egyértelműen meghatározza. [2]

Az adószámok (például: 10856417-2-44) kilencedik számjegye a gazdálkodási formát, tizedik-tizenegyedik számjegyei pedig az APEH azon igazgatóságát jelzi, amelyikhez az adózó tartozik.

A bankkártya birtokosát azonosító négyjegyű számsor a PIN kód, amelyet a bankkártyával lebonyolított műveleteknél, a bankjegykiadó automatáknál, illetve a vásárlások alkalmával (POS) termináloknál használunk. Magyarországon 2007 végén több, mint 8,6 millió bankkártya volt forgalomban, 4 százalékkal több, mint egy évvel korábban. Az egy főre jutó 0,82 darabdal a magyarok az 1,38 darabos EU-átlag alatt, a középmezőnyben vannak. [3] A PIN kód védett számítógépes azonosító, még a banki alkalmazottak sem férnek hozzá. A bankkártya birtokosa az eredetileg kapott kódot általában ingyenesen meg is változtathatja. A négy számjegy még a legegyszerűbb változatokat figyelembe véve is (például: 0000, 9999) csak tízezer különböző kód készítését teszi lehetővé. Így csupán a Magyarországon forgalomban lévő bankkártyák számát tekintve legalább 860 olyan bankkártya van, amelynek azonos a PIN kódja. A 860-as darabszámú egyezés feltétele, hogy a lehetséges változatok egyenletesen fordulnak elő, egyébként (a valóságban) százezres darabszámban is valószínű az azonos PIN kód. A gyakorlati használat során ez azért nem okoz gondot, mert a bankjegykiadó automaták a harmadik hibás kód beütésekor bevonják a bankkártyát, a POS termináloknál beütött harmadik hibás kódnál a bank informatikai rendszere automatikusan letiltja a bankkártya használatát. Akinek több bankkártyája van és informatikai ismeretei alapján megbízik a bankok számítástechnikai rendszerének védettségében, az legtöbbször úgy változtatja meg bankkártyái PIN kódját, hogy az számára könnyen megjegyezhető és mindegyik bankkártyájánál azonos legyen.

A fél tucatnál több számjegyet (karaktert) tartalmazó kódjelszámoknál a számítógépes adatfeldolgozás lehetőségeit kihasználva rendszerint az utolsó számjegy (egyesek helyiértéke) ellenőrző szám. A kódjelszám többi számjegyéből képzett ellenőrző szám alkalmas arra, hogy megfelelő ellenőrző program futtatása esetén a számítógép azonnal jelezze az esetleges téves adatbevitel tényét. Talán mivel ez az ellenőrző szám biztonsági funkciót is betölt, azért kódjelszám fajtánként más-más algoritmus szerint képezhető.

Az ellenőrző számok képzési algoritmusának ismeretében konkrét számítási feladatokat is kitűzhetünk a tanulóknak. A következőkben néhány ilyen algoritmust ismertetünk.

A tíz számjegyből álló személyi szám három részre bontható. Az első számjegy tulajdonosának nemére, állampolgárságára és születésének évszázadára vonatkozó információt hordoz. A hat számjegyből álló „dátumtömb” a tulajdonos születésének időpontját rögzíti, míg a harmadik négyjegyű „azonosító szám” részben az azonos időpontban született, azonos jogállású (magyar állampolgár – nem magyar állampolgár) személyek megkülönböztetésére szolgál. Egyébként a négyjegyű „azonosító szám” negyedik számjegye ellenőrző szám.

Lényegében mindenkinek csak a nemének jelölésére szolgáló számot (férfiaknál: 1, 3 – nőknél: 2, 4) és a négyjegyű azonosító számát kell megjegyeznie, mert születésének dátumát remélhetőleg tudja. Ezek a számok nem tartoznak a nélkülözhetetlen (okvetlenül megjegyzendő, adatok közé, mert amikor szükség van a személyi számra, olyankor általában a személyi igazolvány és vele a „lakcímkártya” bemutatása is elkerülhetetlen. A személyi szám a lakcímet igazoló hatósági igazolvány hátoldalán, a személyi azonosítót igazoló hatósági igazolványon szerepel, így lemásolható.

Az adatok értelmezésén túlmutató matematikai feladat is kitűzhető a személyi szám alkalmazásával. Például:

Vállalkozó Vilmosnak, aki 1952. szeptember 19-én született, a személyi száma: 1 520919 3758.

Igyekvő Irénnek, aki 1976. november 6-án született, a személyi száma: 2 761106 5726.

Ugyanis:

Név	nem	év	nap	hó	Azonosító szám
Vállalkozó Vilmos	1	52	09	19	3754
Igyekvő Irén	2	76	11	06	5726

Ez a rendszer elméletileg hány olyan magyar állampolgár megkülönböztetését teszi lehetővé, aki a XX. században született, ha figyelembe vesszük, hogy az „azonosító számot” tartalmazó tömb utolsó számjegye ellenőrző szám?

A feladat olyan kombinatorikai probléma, amelynek a megoldásához az „időpont-időtar-tam” témarészlet ismeretanyagából az év hónapjaira, napjaira vonatkozó ismereteket [4], valamint a környezetismeret tananyagból a szökőév előfordulásának szabályait szükséges felhasználni [5]. Ugyanis a személy nemét (XX. században született magyar állampolgár!) jelölő szám korlátozott választása miatt két lehetőség van (1-es, vagy 2-es), az „azonosító számot” tartalmazó tömbnél (000X, 001X, 002X, ..., 998X, 999X) ezer lehetőség van. A „dátum-tömb” lehetőségeinek meghatározásához viszont a tanulónak vizsgálnia kell, hogy a XX. század száz évéből hány év a szökőév (és természetesen azt is, hogy hány év nem szökőév), mert a század napjainak száma adja meg a „dátum-tömb” lehetséges változatainak számát.

Azért szerepel a feladat feltételei között, hogy a XX. században született magyar állampolgárok megkülönböztetésére szóba jöhető esetek számát kell meghatározni, mert (bár kevésbé közismert, de) a személyi szám első számjegye nem csak 1, 3 és 2, 4 lehet. Konkrétan:

Magyar állampolgárok közül:

- 1: 1899. december 31. után és 2000. január 1. előtt született férfiak.
  - 2: 1899. december 31. után és 2000. január 1. előtt született nők.
  - 3: 1999. december 31. után született férfiak.
  - 4: 1999. december 31. után született nők.
- Magyarországon állandó lakóhellyel rendelkező nem magyar állampolgárok közül:
- 5: 1899. december 31. után és 2000. január 1. előtt született férfiak.
  - 6: 1899. december 31. után és 2000. január 1. előtt született nők.
  - 7: 1999. december 31. után született férfiak.
  - 8: 1999. december 31. után született nők.

A személyazonosító jel (személyi szám) tizenegyedik, azaz ellenőrző számjegyet úgy kell képezni, hogy az első tíz számjegy mindegyikét szorozni kell a sorszámmal, ahányadik helyet foglalja el a személyazonosító jelen belül. (Első számjegy szorozva eggyel, a második számjegy szorozva kettővel, a harmadik számjegy szorozva hárommal és így tovább.) Az így kapott szorzatokat össze kell adni és az összeget tizeneggyel osztani. Az osztás maradéka a tizenegyedik számjeggyel, az ellenőrző számjeggyel lesz egyenlő. Az azonos napon születettek megkülönböztetésére szolgáló nyolcadik, kilencedik, tízedik helyen álló (születési sorszámnak tekinthető) háromjegyű szám közül azt nem szabad kiadni, amelynél a fenti módszer szerinti tizeneggyel való osztásnál a maradék tíz lenne. Például Vállalkozó Vilmos személyi számát, 1 520919 3754-et tekintve: $(1 \cdot 1 + 2 \cdot 5 + 3 \cdot 2 + 4 \cdot 0 + 5 \cdot 9 + 6 \cdot 1 + 7 \cdot 9 + 8 \cdot 3 + 9 \cdot 7 + 10 \cdot 5) : 11 = 268$ Mivel $268 : 11 = 24 + 4 : 11$, azaz tényleg 4 a tizenegyedik, az ellenőrző számjegy.

A társadalombiztosítási azonosító jel (TAJ szám) egy kilenc számjegyből álló szám, amelyben az első nyolc számjegy egy folyamatosan

kiadott egyszerű sorszám, amely mindig az előző, utoljára kiadott sorszámból egy hozzáadásával keletkezik. A kilencedik számjegy ellenőrző szám, úgynevezett CDV kód, amelynek képzési algoritmus a következő: A TAJ szám első nyolc számjegyéből a páratlan helyen állókat hárommal, a páros helyen állókat héttel szorozzuk, és a szorzatokat összeadjuk. Az összeget tízzel elosztva a maradékot tekintjük a kilencedik számnak, azaz CDV kódnak. [6] Például a hétmillőnyolcszáznegyvenkilencezer-hatszáznyolcvanharmadik TAJ szám ellenőrző számát kiszámolva: $078\ 496\ 83X$, $(0 + 8 + 9 + 8) \cdot 3 + (7 + 4 + 6 + 3) \cdot 7 = 215$, így $X = 5$, azaz a keresett TAJ szám: $078\ 496\ 835$.

A bankszámla megjelölésére szolgáló *penzforgalmi jelzőszám* (közismert elnevezéssel: *bankszámlaszám*) 16 (kétszer nyolc), vagy 24 (háromszor nyolc) karakter hosszúságú – csak numerikus karaktereket, azaz csak számjegyeket tartalmazó – számsor. Az első nyolc karakter mindig a hitelintézet (közismert elnevezéssel: a bank) azonosító száma. Ebből az első három számjegy a hitelintézet egyedi azonosító száma, amelyet az MNB (Magyar Nemzeti Bank) határoz meg részére, a következő négy számjegy a hitelintézeti fiókot azonosító szám, amellyel a bank különbözteti meg fiókjait és számlavezető helyeit, a nyolcadik számjegy az ellenőrző szám. A második, illetve a második és harmadik nyolc karaktert tartalmazó pozíció belső tartalmát a hitelintézet egyedileg határozza meg, a számlatípusok, valamint az egyes számlatípusokon belül a számlatulajdonosok megkülönböztetésének céljából. Mindkét változatnál a nyolcadik és az utolsó számjegy (a tizenhatodik, illetve a huszonnegyedik) az ellenőrző szám. Az ellenőrző számok képzésének (mindegyik bankszámlaszám két ellenőrző számot tartalmaz) algoritmus a következő: külön az első hét, valamint külön a kilencediktől a tizenötödikig, vagy a huszonharmadikig a számjegyeket helyiértékük csökkenő sorrendjében szorozzuk a „9, 7, 3,

1, ..., 9, 7, 3, 1” számokkal, a szorzatokat összeadjuk, és az eredmény egyes helyiértékén lévő számot kivonjuk tízből. A különbség az ellenőrző szám, azzal a kiegészítéssel, hogy amikor a különbség tíz, akkor az ellenőrző szám nulla. [7] Például az $10100716\ 61120600\ 00000002$ számlaszámot vizsgálva: $9 \cdot 1 + 7 \cdot 0 + 3 \cdot 1 + 1 \cdot 0 + 9 \cdot 0 + 7 \cdot 7 + 3 \cdot 1 = 64$, így az első ellenőrző szám: $10 - 4 = 6$.

$9 \cdot 6 + 7 \cdot 1 + 3 \cdot 1 + 1 \cdot 2 + 9 \cdot 0 + 7 \cdot 6 + 3 \cdot 0 + 1 \cdot 0 + 9 \cdot 0 + 7 \cdot 0 + 3 \cdot 0 + 1 \cdot 0 + 9 \cdot 0 + 7 \cdot 0 + 3 \cdot 0 = 108$, így a második ellenőrző szám: $10 - 8 = 2$.

Magánszemély adóazonosító jele tízjegyű szám, amelynek első számjegye mindig nyolcas (ez utal az adóalany magánszemély voltára), a következő öt számjegy az adóalany születési időpontja és az 1867. január elseje között eltelt napok száma, a következő három számjegy az azonos napon születettek megkülönböztetésére szolgáló véletlenszerűen képzett sorszám, míg a tízedik számjegy az ellenőrző szám. Az adóazonosító jel (adószám) tizedik, azaz ellenőrző számjegyét úgy kell képezni, hogy az első kilenc számjegy mindegyikét szorozni kell a sorszámmal, ahányadik helyet foglalja el a személyazonosító jelen belül. (Első számjegy szorozva eggyel, a második számjegy szorozva kettővel, a harmadik számjegy szorozva hárommal és így tovább.) Az így kapott szorzatokat össze kell adni és az összeget tizeneggyel osztani. Az osztás maradéka a tizenegyedik számjeggyel, az ellenőrző számjeggyel lesz egyenlő. Az azonos napon születettek megkülönböztetésére szolgáló hetedik, nyolcadik, kilencedik helyen álló (születési sorszámnak tekinthető) háromjegyű szám közül azt nem szabad kiadni, amelynél a fenti módszer szerinti tizeneggyel való osztásnál a maradék tíz lenne. [8]

Például Igyekvő Irén adószámát, 8401212073 -at tekintve: $(1 \cdot 8 + 2 \cdot 4 + 3 \cdot 0 + 4 \cdot 1 + 5 \cdot 2 + 6 \cdot 1 + 7 \cdot 2 + 8 \cdot 0 + 9 \cdot 7):11 = 113$.

Mivel $113:11 = 10 + 3:11$, azaz tényleg 3 a tízedik, az ellenőrző szám. Az adószámmal kapcsolatban időtartam számítási feladatot is ki-tűzhetünk, mert miként azt az olvasó könnyen ellenőrizheti, 1867. január elseje és (példákban szereplő Igyekvő Irén születési időpontja, ami a személyi számról leolvasható) 1976. novem-ber hatodika között 40121 nap telt el.

Műveleti szám

A magyar szakirodalomban szokatlan szó-használat nem az elterjesztés igényével ke-rült be a cikkbe. Csupán egyrészt a teljesség igényére való törekvés, másrészt az esetlegesen zavaró szóhasználatból származó félreértések el-kerülhetőségére való figyelemfelkeltés szándéká-val. Konkrétan a „hányad része?” és a „mekko-ra része?” szóhasználat elkülönítése érdekében.

A 18 és a 3 hányadosa; $\frac{18}{3}$ az $x \cdot 3 = 18$ nyitott mondat (egyenlet) egyetlen megoldását, a 6-ot jelenti. Úgy szoktuk mondani, hogy 18-nak a harmadrésze a 6. Általánosan: ha a és b pozitív egész számok, akkor az $\frac{a}{b}$ hányadosra azt mondjuk, hogy a -nak b -ed része. Ezt a szó-használatot akkor is indokolt megtartani, ha a és b közösleges törteteket jelölnek. Azaz:

$$\frac{4}{5} \cdot \frac{2}{3} = \frac{8}{15} \text{ a } \frac{4}{5} \text{-nek } \frac{2}{3} \text{ része (} \frac{4}{5} \text{-nek } \frac{2}{3} \text{-szorososa);}$$

de

$$\frac{\frac{4}{5}}{\frac{2}{3}} = \frac{4}{5} \cdot \frac{3}{2} = \frac{6}{5} \left(\neq \frac{8}{15} \right) \text{ a } \frac{4}{5} \text{-nek } \frac{2}{3} \text{-ad része.}$$

Ezek szerint: $\frac{4}{5}$ -nek a $\frac{2}{3}$ -ad része egyenlő

$$\frac{4}{5} \text{-nek a } \frac{3}{2} \text{ részével.}$$

Ezért a helyes szóhasználat:

A 21-nek hányad része a 3 ?

(Milyen b -re $\frac{21}{b} = 3$?)

Helyes válaszok: 7; 7-ed része; hetedrész.

A 21-nek mekkora része a 3 ? (Milyen x -re $21 \cdot x = 3$?)

Helyes válaszok: $\frac{1}{7}$; $\frac{1}{7}$ -szeres; $\frac{1}{7}$ -r ész.

Összefoglalva: a szorzás és az osztás megkü-lönböztetését úgy tudjuk elősegíteni, hogy ha szorzásról van szó (törtrész keresésére vonatko-zó kérdés), akkor következetesen „mekkora ré-sze”, esetleg modorosabb „milyen törtrésze” szavakkal kérdezzünk, és a „hányad része” kife-jezést fenntartjuk arra az esetre, ha valóban osztásról van szó.

Irodalom

- [1] Útmutató az SI egységek alkalmazásához I. kötet Szabványkiadó, Budapest, 1979. 13–15., 26.
- [2] Csengeri Pintér Péter (1981): Mennyiségek Mértékegységek Számok SI. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 33–34.
- [3] Postai irányítószámok Jegyzéke. Postakocsi Kiadó Kft, Budapest, 1992. 7. 42.
- [4] Tavaly 4 százalékkal nőtt a bankkártyák szá-ma.MTI Sajtóbank, 2008. május 20. 09.23.
- [5] Takács Gábor: Időpontok felismerésének, megadásának és az időtartamok számításá-nak tanítása. Budapesti Nevelő, 2008. 2. sz. 51–52.
- [6] Takács Gábor – Takács Tímea: Időpontok konkretizálása, valamint időtartamok szaka-szolása, arányosítása. Budapesti Nevelő, 2008. 3. sz. 54.
- [7] 1996. évi XX. Törvény, 2. számú melléklet. Hatályos jogszabályok gyűjteménye. JUROS Kiadó, Budapest, 1998. 3706-1, 3707.
- [8] 6/1997 (MK 61.) MNB rendelkezés 5. számú melléklet. Hatályos jogszabályok gyűjtemé-nye. JUROS Kiadó, Budapest, 1998. 100/7-XX.,100/7-XXI.
- [9] 1996. évi XX. Törvény, 1. számú melléklet. Hatályos jogszabályok gyűjteménye. JUROS Kiadó, Budapest, 1998. 3706-1. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1981. 33–34.

KUTATÁSOK TÜKRÉBEN

Dr. H. Tóth István – Mészáros László:

Hozzájárulás a tudás értelmezéséhez¹

Bevezetés

Az 1990-es évektől, a rendszerváltozásnak tekinthető eseményláncolatok formálódásának idejétől mindig előtérben állt az, hogy a nevelés és az oktatás újabb időkre szóló alapvetésének a megfogalmazására, egyértelműen korunkra és a távlatokra nézve, egyaránt ideje van, csak élnünk kell a lehetőségeinkkel. Hogy éltünk-e, milyen színvonalon, miféle eredménnyel, minderről majd a neveléstörténetesek kutatásai fognak számot adni évtizedek távolából.

Az elmúlt két évtizedben ilyen és hasonló problémákkal szembesültünk:

1. **Tudásközpontú, vagy nevelésközpontú, avagy kompetenciaközpontú** beállítottságú legyen-e a jövő óvopedagógusa, tanítója, tanára?
2. Mi legyen a **személyiségközpontú** pedagógiai szemlélettel, illetőleg hogyan alakuljon ez az aspektus a továbbiakban?
3. Hol és milyen erősséggel említődjenek a pedagógusképzésben az **erkölcsi nevelés**, valamint a **kereszténység** két évezredes **értékgazdagsága**?

Természetesen sok más, gyakran – és ez természetes – napi tűzoltó jellegű kérdésekre is válaszolnunk kellett, mert a szeptemberi becsöngetés és a júniusi kicsöngetés közötti időszakban az óvoda és az iskola intézményhálózata bizto-

sítja azt a nevelési-oktatási pedagógiai kommunikációs erőteret, ahol nekünk, pedagógusoknak értelmesen kell cselekednünk a gyermekek, a tanulók, a diákok, a hallgatók érdekében, hiszen ezért kaptunk-kapunk naponta bizalmat és támogatást a társadalomtól.

Mi is kerestük a válaszokat a saját működési területeinken: egy vidéki óvó- és tanítóképző főiskola, a hungarológia oktatása nemzetközi színtereinek és a hittudomány világában. Fokról fokra, mind pontosabban kristályosodott ki számunkra, hogy a **tudás** és az **erkölcsi nevelés** állandó és kölcsönös jelenlétét, ezek szüntelen együttes érvényesítését valljuk nevelésfilozófiánkban.

Abból indulunk ki – Nagy József nyomán –, hogy **a tudás valamire vonatkozik**, éppen ezért azt szükséges feltárnunk legelőször is, hogy **mi az, amire a tudás vonatkozik**.² Ennek a gondolatmenetnek olyan filozófiája van, amelyik filozófia a keresztény szellemiségű erkölcsi neveléshez szervesen köthető annak ellenére, hogy a tudástechnológiával foglalkozó, nemzedékeket felnevelő szaktekintély „praktikus célokat szolgáló munká”-nak és nem filozófiai műnek nevezte a tudás megmunkálásával, optimalizálásával, tárolásával, tanításra-tanulásra való előkészítésével foglalkozó könyvét.

Tekintettel arra, hogy az 1777. évi *Ratio Educationis* és az 1985-ben megjelent *A tudástechnológia elméleti alapjaival* foglalkozó mo-

¹ A tanulmány történeti része eredetileg az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskolájában készült 2010-ben.

² Nagy József, *A tudástechnológia elméleti alapjai*, OOK, Veszprém, 1985.

nografikus munka közös nevezőjének a **tudás mibenlétét** látjuk, ezért tartjuk időszerűnek gyakorló pedagógusok elé helyezni jelen tanulmányunkat, egyúttal támpontokat kívánunk nyújtani az **erkölcsi nevelés ügyének** a sikeres megvalósításához.

Célkitűzés

Jelen dolgozatunkban a „magyar művelődés Első egységes kódexé”-ről (Kornis Gyula),³ a *Ratio Educationis*ről azért szólunk, mert a benne felhalmozott ismeretrendszert, szellemiséget korunkban is követendőnek tartjuk, ugyanis távlatos nevelésfilozófiával rendelkezik, középpontjában az emberre figyeléssel és a *tudás* mint rendezőelv fontosságával.

A *Ratio Educationis* 1777. augusztus 22-én lépett hatályba, ezen a napon látta el Mária Terézia királynő a kézjeggyével, és bocsátotta útjára királyi rendelet formájában ezt az új oktatási-nevelési elveket tartalmazó szabályzatkötetet.⁴

A *Ratio Educationis* kifejezés magyar fordítása talán így hangzik a legkifejezőbbben: A *Nevelés Szabályzata*. Ha ezt a tényt figyelembe vesszük, akkor felfoghatjuk ezt a királyi dokumentumot úgy is, hogy ez az oktatás és a nevelés ügyét taglaló rendelet ki akarta hozni a sötétségből a világgosságra a felnövekvő gyermekeket, fel akarta emelni őket a **nemtudásból a tudásba**.

A *Ratio Educationis* az első olyan tanügyi rendelkezés, amely az államhatalom felügyelete alá helyezi az oktatást és a nevelést. Annak

rendjét úgy szabja meg a legalsó foktól a legfelsőig, hogy közben transzcendens jegyeket is hordoz magán, vallásfelekezettől függetlenül. A mű tulajdonképpen kompiláció eredménye, a szövege a különböző oktatási-nevelési tárgyalások eredményeiből lett összeillesztve,⁵ eredeti gondolatot nemigen tartalmaz, azonban azt a kutatók⁶ is elismerik, hogy a szövegezése ettől függetlenül teljesen önálló és eredeti.

A Ratio Educationis szerkezete

A *Ratio Educationis* három nagy részre osztható. Az első rész **politikum**: az iskolák politikai és gazdasági kormányzásának módjáról. A második rész **didaktika**: a tanulmányok tervezete és tantárgyai. A harmadik rész **gyakorlati pedagógia**: az iskolák rendtartása, illetve a fegyelem fenntartása.

Mária Terézia és a felvilágosult abszolutizmus oktatáspolitikája⁷

Ahhoz, hogy a *Rationak* a **tanulásról** és a **tudásról** vallott felfogását megismerjük, a második részét kell tüzetesebben megvizsgáljunk. Azonban az első és harmadik részben is fellelhetők utalások arra, **mit** is ért **tudás** alatt, **mire szolgál a tudás**, és **mit kell tudni**.

1. A bevezető rész felütése arról szól, hogy **a tanügy politikum** (1.§). Az oktatás és a nevelés irányítása és szabályozása királyi felségjog, amiről már az ősök is rendelkeztek.⁸

³ Kornis Gyula, *A magyar művelődés eszményei*, Budapest, 1927.

⁴ Arról, hogy miért királyi rendeletben intézkedett a nevelés ügyéről az uralkodó, esemény- és társadalomtörténetészek hosszabb fejtegetésekben szólhatnak.

⁵ A szövegben kimutatható a jezsuita iskoláztatás hagyománya, Felbiger saganí apátnak, Gratianus Marxnak, Pergen grófnak és Hess-Martininek az ausztriai tanügyi rendszer megreformálására íródott tételei, valamint az ebben a korban jelentősen ható pietizmus és filantropizmus eszméje is. A transzcendens vonal kizárólagosan a katolikus egyház tanításából merít.

⁶ Fináczy Ernő, Friml Aladár, Kornis Gyula, Prohászka Lajos, Mészáros István

⁷ A *Ratio Educationis* magyar nyelvű fordítása Friml Aladártól való. FRIML Aladár (szerk.), *Az 1777-iki Ratio Educationis, Katholikus Középpiskolai Tanáregyesület*, 1913. Lásd még: MÉSZÁROS István (szerk.), *Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*, Budapest, 1981.

⁸ A *Ratio Educationis* ebben téved, nyilván tudatosan teszi, hiszen nem az ősök rendelkeztek így, hanem maga Mária Terézia 1769-ben.

2. A szellemi haladás áldásaiban mindenkinek a maga tehetsége szerint kell részesülnie úgy, hogy „azokban a tudományokban nyerjenek oktatást, amelyek később mindegyiküknek javára és hasznára lehetnek.” (4.§)
3. Az állam boldogsága a tanulmányok egyenlő formájától függ, azaz azonos szabályrendszer, azonos fegyelmi eljárás és mindenrovára kiterjedő egységes igazgatást tart szükségesnek. Így – részben eredménytelenül⁹ – megpróbálta egységesíteni az összes felekezetnek és nemzetiségnek az iskoláit.
4. A továbbiakban a Királyi Helytartótanács feladata lesz a tanügyről való gondoskodás. Ám ez nem jelentette azt, hogy a magyarok kezükben tarthatták volna az oktatásügyet, hiszen történelmi tény: a munkálgodásuk általában a bécsi Tanügyi Bizottság döntéseinek a jóváhagyására korlátozódott.
5. Magyarországon az adott történelmi időben hét nemzet(iség)ről: magyar, német, szlovák, horvát, rutén, szerb, román, és öt felekezetről volt szó: katolikus, evangélikus, református, görög katolikus, orthodox, ezért az egykőzpontú igazgatás nem tűnt lehetségesnek. Kilenc tankerület jött létre, élükön a teljes jogkörben eljáró tanulmányi főigazgatókkal,¹⁰ akik a bécsi Tanulmányi Bizottságnak, végső soron az uralkodó akaratának voltak alárendelve. Ez biztosította egyben a normakőzpontúságot is.
6. Gyakorlati és hasznossági tekintetben a következő megállapításokra jutott a *Ratio*:
- a) mindenkit úgy kell nevelni, hogy hasznos tagja legyen az államnak;
- b) egyben az állam hitbuzgó tagja is legyen;
- c) az iskolában mindenki azt tanulja, amire majd szüksége lesz;
- d) semmi olyat ne tanuljon, ami később a segítségére nem szolgálhat.
- Ennek érdekében a következő iskolatípusokat rendelte el:
- a) *scholae vernaculae in pagis et oppidis*: egyvagy kéttanítós népiskola a falvak és a mezővárosok adófizető, földműves népe számára;
- b) *scholae urbanae*: háromtanítós népiskola, némi latin oktatással, a városok lakta iparosok és kereskedők népe számára;
- c) *scholae primariae aut normales*: elsőrendű elemi iskola vagy nemzeti mintaiskola a nagyobb városok lakói számára, amely előkészít a gimnáziumra és néptanítókat képez, ennek költségeit a nyilvános tanulmányi alap állja;
- d) *scholae grammaticae*: grammatikai iskola, amely hároméves képzést nyújt a leendő kézművesek, gazdák, irodai alkalmazottak és bányászok számára;
- e) *gymnasium*: kétéves képzést nyújt a latin nyelv és az ékesszólás művelése által, és akik itt végeznek, azok visszatérnek az atyai házba a birtok(ok) kormányzására, valamint gazdasági vezetők és titkárok lesznek;
- f) *archigymnasium*: minta- vagy nagygimnázium, ami a grammatikai iskola és a gimnázium egyesítéséből jön létre, öt éves képzéssel;
- g) *Philosophia*: kétéves akadémiai filozófiai képzés, amely felkészít az egyetemre;¹¹
- h) *Universitas regalis*: királyi egyetem teológiai, jogi és orvosi karral.

⁹ Ürményi megpróbálta a *Ratio* hatálya alá vonni a protestánsokat is (64. §), azonban ők ellenálltak, jelezve, hogy az iskolaügy az iskolákat fenntartó felekezetek hatáskörébe tartozik, így az állam abba nem szólhat bele.

¹⁰ Nekik viszont már a protestánsok is alá vannak rendelve, ezért részben sikertelenül próbálkozott a felekezeteken átívelő egységes iskolázattal.

¹¹ A *Ratio* továbbra is a párizsi egyetem 1279. évi statútumát követi, amely első ízben fogalmazza meg azt, hogy mindenki, aki egyetemi teológiai, jogi vagy orvosi diplomát akar szerezni, annak először a *Facultas artium*, azaz a filozófiai tanfolyam elvégzése kötelező. Ennek hiányában senki sem kezdheti meg a *Facultas theologiae*, a *Facultas iuris* és a *Facultas medicinarum* óráinak a látogatását.

7. A tanerők elsősorban a szerzetesek köréből kerültek ki, ezek híján lehetett csak világit alkalmazni. Megjegyzendő, hogy bár az egyházat, mint felügyeleti szervet kivonta a *Ratio* az oktatásügyből, a szerzetesrendekben rejlő hihetetlen nagy „szellemi tőkét”, ahogy Fináczy fogalmazott, felhasználta a közoktatás javára.
8. A vallásoktatás minden szinten kötelező volt.
9. A *Ratioban* némi magyar nemzeti jelleg is megjelent. A latin és a német nyelv tanítása mellett szorgalmazza a magyar nyelv tanulását is, illetve a magyar történelem és földrajz tanítására is hangsúlyt fektetett.¹²
10. A *Ratioban* jelenik meg elsőként a nyugati kultúrtartalmaknak az oktatásba való bevitel.
11. A tantárgyakat szükséges és hasznos csoportokra bontotta.¹³
12. A hasznossági elv valóságosan jelent meg a *Ratioban*, az ilyen és hasonló kijelentésekben: „a tudományok alkalmazása és megfejítése a közélet hasznára”, „amelyből (ti. a tudományból) bőséges haszon háramlik az emberre”, „miképpen kell alkalmazni (ti. a tudományt) és az emberi élet segítségére feldolgozni”, illetve „szem előtt kell tartani a dolgoknak gyakorlatát és hasznát.”

A *Ratio Educationis* harmadik, gyakorlati jellegű részében kapott helyet a nevelőről (ide értendő az összes rendű és rangú tanár) és a neveltről (a teljes tanulóifjúság) szóló gondolatfüzér, a jutalmazás és a büntetés kérdése, valamint a szülőkkal való kapcsolattartás.

Milyen a jó nevelő?

A nevelőnek „nagy és magasztos feladata van”, „rajta csüng a fiatalok szeme”, „őt figyelik és utánozzák”, valamint „az ő személyes hatása dönti el a jövő nemzedékek erkölcsi mivoltát”. Mindezek nyomán a jó nevelő jellemzői: tiszta életet él; példamutató; mentes minden erkölcsi fogyatkozástól; jellemes, ami minden tudományos képzettségénél fontosabb; olyan erkölcsje van, amelyhez a fiatalok bizalommal igazodhatnak; hamisítatlanul vallásos; igazi jámborság van benne; a növendékek iránt minden helyzetben türelemmel párosult szeretetet mutat.

Ha ezek közül az ismérvek közül csak egy is hiányzik, akkor a tudományok épülete „száraz talajon áll.”¹⁴ Hogy ezeket a nevelő bizonyítani tudja, a *Ratio* tanári próbaéveket vezet be, amelyek kitöltése után lehetett csak a nevelőt véglegesen megerősíteni a tanári státuszában.

Milyen legyen a nevelt?

„Az állam boldogságához nemcsak erényes és művelt erkölcsű, hanem kötelességtudó és szorgalmas polgárok is kívántatnak” – olvasható a *Ratio* II. része VII. fejezetében. Aki ezt igazán a szívében viseli, az „az erényességre, nemes erkölcsökre és szorgalomra buzdítja” neveltjeit. De a nevelésnek az is a célja, hogy az állam hasznos polgárokkal rendelkezzen.

Ki a hasznos polgár? Akinek a teste egészséges és erős; lelke a sokoldalú tanulmány útján csiszolódott; jelleme megbízható, összeférhető és tisztességes. A 224. § így szól erről: „Az államnak olyan polgárookra van szüksége, akik bár-

¹² Ez egyedül Mária Teréziának köszönhető, aki annak ellenére, hogy a bécsi Tanulmányi Bizottság egyöntetűen ellene szavazott, jóváhagyta a kifejezetten magyar szemléletű fejezeteket is.

¹³ A *Ratioban* a tantárgyak ilyen irányú felosztására André-Hercule de Fleury (1653–1743) bíboros, XV. Lajos francia király tanára, később államminisztere nyomán kerül sor. Ő mondja azt, hogy vannak mindenkire nézve szükséges tantárgyak, illetve a tudós pályához szükséges tárgyak, ezen belül 1. szükségesek, 2. hasznosak, 3. kíváncsiságot kielégítők.

¹⁴ Fináczy a „száraz talaj” (*aridum solum*) kifejezéssel kapcsolatban képzavarról beszél, hiszen a száraz talaj éppen megfelelő az építkezéshez.

mely terhet elvállalnak, testüket az év bármely szakában az időjárás viszontagságainak és szélsőségeinek kiteszik, és végül, akiket ereje vesztett és elpuhult természetük el nem éktelenít.” Ezért a nevelésnek különös gondot kell fordítania a test kimunkálására, a szellem kiművelésére és a jellem kiképzésére.

A tanulók szorgalmának sarkallására a jezsuita rendtartásból ismert eszközöket alkalmazta. Ezek: a **verseny**, a **vizsgálatok**, a **jutalmazás** és a **büntetés**. Mind a verseny, mind a vizsgálatok, mind a jutalmazás és a büntetés elsősorban a külső értékelést, elismerést vagy éppen el nem ismerést segíti elő.

A Ratio a vallásos gondolkodásról

A vallásos nevelés előmozdítására tett rendelkezések vezérelvei a következők:

1. segíteni kell a tanulókat abban, hogy Istent szolgáló félelem nélkül tiszteljék;
2. tetteiket Isten segítségével vigyék véghez;
3. az iskolai élet minden mozzanata isteni tisztelettel és imádsággal legyen áthatva;
4. senkit sem szabad más vallásra kényszeríteni;
5. a hitelvi dolgokról való vitatkozás tilos, mégpedig azért, mert gyűlölséget, ellenségeskedést és hasonló szörnyűségeket kelt.

A Ratio egyenértékűként kezelte a különböző felekezethez tartozókat, hiszen mindannyian a birodalom polgárai és a király alattvalói. Mária Terézia korábban kiadott türelmi rendeletei, amelyek a nem katolikusokat hátrányosan megkülönböztették, éppen a Ratio Educationisban, jelesül az oktatásügy megreformálása közben kezdtek megváltozni és pozitív irányba elmozdulni. Ezt a gondolkodásmódot teljesíti ki majd – édesanyja halála után – II. József császár.

A Ratio Educationis II. részének a tudásra vonatkozó szókincséről

A Ratio második része tartalmazza a tanulmányok tervezetét és tantárgyainak megállapítását: „Elsősorban azokat a tárgyakat kell megállapítani, melyek az egész ország alkotmányának s az itt lakó nemzetek és rendek *szükségeinek*, a különböző vidékek egymáshoz való viszonyának és összetartozandóságának *leginkább megfelelnek* és így az ifjúság helyes nevelésére üdvösen hatni látszanak.”¹⁵

Két alapvető kérdés kívánczik ide. a) Mi a szükséglet?; b) Kinek a szüksége? A válasz teljesen egyértelmű. A szükséges az, ami az **uralkodótól meghatározott**, és ami **a birodalom számára hasznos**. Erről így szólt a 61.§: „Különösen arra kell törekedni, hogy az ifjúságot a tisztesség és becsület minden törvényeire úgy neveljük, hogy az állam méltón derék férfiakat, a királynak híven szolgáló alattvalókat és szorgalmas polgárokat remélhessen belőlük.”¹⁶ A nevelés legfőbb célja tehát:

1. „derék polgárokat és hű alattvalókat (ti. képezni), akiknek az erény és a haza szívükön fekszik”;¹⁷
2. erényre, jó erkölcsre¹⁸ és szorgalomra ösztönözni az ifjakat.¹⁹

A mellékletben tanulmányozható táblázatban is láthatjuk, hogyan gondolkodott a Ratio a nevelés-oktatás ügyében a **tudásról**.

A Ratio II. részének tanulmányozása után a **tudás** értelmezésére a következő megállapításokat tehetjük:

1. Minden iskolaszint a következő számára dolgozik, az pedig a már megvetett alapokon

¹⁵ II. rész, bevezetés

¹⁶ Az ókori Róma erényei vonulnak fel előttünk a felvilágosult abszolutizmus megfogalmazásában: auctoritas (tekintély), fides (hűség), pietas (istenfélelem, kegyelet), dignitas (tisztesség), officium (kötelességtudás).

¹⁷ 121.§

¹⁸ Platón és Arisztotelész szerint is a nevelés legfőbb célja, hogy erényes legyen az ember.

¹⁹ 122.§

- építkeznek tovább.²⁰ Minden iskolaszinten azt kell és szükséges elsajátítani a tanulóknak, amit az állam meghatároz és elrendel.²¹
2. Az állam által meghatározott és elrendelt *tudás* anyaga – ami a különböző tantárgyak tananyagrendszerében bontakozik ki – azért van, hogy a felvilágosult abszolútizmust (ki)szolgálja. A *tudás* a társadalom működésére vonatkozóan *pragmatikus tudás*.
  3. Az alsó fokon a *tudás* olyan ismeretek megszerzése, amelyek segítségével a falvak és városok föld- és kézművesei, iparosai és kereskedői „becsületességre és a vagyonuk figyelmes gondozására nevelendők.”²² Középfokon a *tudás* olyan ismereteknek a megszerzését jelöli, amellyel a polgárság gyermekei a „jó polgár nevére tehetnek szert.”²³ Felsőfokon a *tudás* megszerzése a „király és a haza szolgálatára, valamint az emberi élet javaival való megfelelő bánásra”²⁴ képesít.
  4. A *tudás* egyszerre szolgálja a birodalom ügyét (pl. német nyelv), ugyanakkor nemzeti jellegű is, mert a „nemzetinek” nevezett tantárgyak (pl. történelem, földrajz, jog) a magyar identitást is erősítik a tanulóknak.
  5. A *tudás* – már az elemi szinttől kezdve – akadémikus tradíciókat követ. A tananyagban a mai felfogásunk szerinti a humántudományok szerepelnek túlsúlyban. A *Ratio* a humanizmus korában meghatározott egyetemi tudásanyag felépítését átveszi, illetve visszafejti a közép- és alsó fok számára is használható módon. Erre példa a latin nyelv tanításának módszere az alsó foktól az egyetemig.
  6. A *tudás* nem más, mint enciklopédikus műveltség. Az oktatás ismeretközpontú, vagyis

a világ minden fontos dolgáról minél több ismeretet kell elsajátítania a tanulóknak – mindent lehetőleg memoriterekkel –, mert az az igazi tudás, amit az ember memóriája tartósan képes tárolni.

7. A *tudás* rendszerében a természet- és műszaki tudományok – a mai felfogásunk szerinti reáliák – is helyet kapnak. Ezek teljes egészében leképezik az akkori természettudomány rendszerét.
8. A *tudás* – azon túl, hogy a felvilágosult abszolútizmus állami életének szervezésére és lebonyolítására használandó –, a vallásos élet elméleti és gyakorlati előmozdítását is segíti.
9. A *Ratio* szerint a műveltséget csak kevesek képesek megszerezni. Az alsó fokot kivéve a *tudás* privilegizálttá válik, csak az elit, illetve a kiválasztottak képesek hozzájutni.²⁵
10. A *tudás* eszköz, amellyel a fő cél, az „állam boldogsága”²⁶ elérhető.

Befejezésül

A mint jelen tanulmányunknak a bevezetőjében rögzítettük, abból indultunk ki Nagy József nyomán, hogy **a tudás valamire vonatkozik**, éppen ezért szükséges időről időre feltárnunk, hogy **mi az, amire a tudás vonatkozik**. Tényként kezeljük, hogy a *Ratio*nak és a Nagy József-re hivatkoztuk gondolatmenetnek olyan filozófiája van, amelyik filozófia az általunk vallott keresztény szellemiségű erkölcsi neveléshez szervesen köthető egyrészt a történeti realizáció, másrészt a korszerű pedagógiai értékrend alapján.

²⁰ Kornis Gyula megjegyzése

²¹ Az egyes iskolaszintek tananyag- és követelményrendszerét a *Ratio* részletesen tárgyalja.

²² 88.§

²³ 129.§

²⁴ 196.§ és 172.§

²⁵ Gondoljunk itt a társadalmi szelekció kérdésére.

²⁶ 254.§

Ha abból indulunk ki, hogy **a tudás valamilyen módon létrejön és működik**, akkor folytatásaként azt szükséges rögzítenünk, hogy a létrejövő és létrejött tudásért, továbbá annak korszerű, szakszerű működtetéséért és működéséért az oktatás valamennyi szintjén felelősek vagyunk mi, pedagógusok. **Helytelen lenne, és gyakorlati szempontból szükségtelen is a tudásról általában elmélnünk**, szólnunk, vitatkoznunk. **Tisztában kell lennünk azzal, hogy a létrejött, megszületett sokféle tudás az egyén pszichikumában, az interperszonális és a hálózati kommunikációban, a taneszközökben és másutt egyaránt létezik.**

Mi **elengedhetetlennek tartjuk** azt, hogy a pedagógusképző műhelyekben, egyértelműben: **a pedagógusképzésben az európai**

szellemiség alapjait jelentő filozófiai gondolkodáson létrejött tudáskritériumok érvényesüljenek olyan értékállóan, amiként a *Ratio*ban láthattuk; erről adtunk számot jelen dolgozatunkban eddig, valamint az alábbi összefoglaló, rendszerező táblázatban is.

Irodalom

- [1]Friml Aladár (1913) (szerk.): Az 1777-iki Ratio Educationis, Katholikus Középkolai Tanáregyesület
- [2]Kornis Gyula (1927): A magyar művelődés eszményei. Budapest
- [3]Mészáros István (1981) (szerk.): Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Budapest
- [4]Nagy József (1985): A tudástechnológia elméleti alapjai. OOK, Veszprém

Alapkérdések	Értéktartalmak (forrásjelöléssel)
Mi a tudás?	<p>a) a tisztesség és a becsület törvényeinek hordozója (106.§);</p> <p>b) tárgyi gazdagság és hasznosság, amely mindenkinek, bármely állásban legyen is, előnyére válik (117.§);</p> <p>c) helyes gondolkodás és a tárgyakról való igaz fogalmak megalkotása (128.§);</p> <p>d) az élet ügyleteiben való értelmes eljárás (129.§);</p> <p>e) a tudományok olyan lerakása, amelyből a közre igaz haszon háramlik (VII. fejezet, utószó);</p> <p>f) különös szolgálatot tesz a megértésre, mérlegelésre, bizonyításra, cáfolásra és vádolásra (143.§);</p> <p>g) a szeretet és a megbecsülés ébresztője (149.§);</p> <p>h) igaz és eredeti fogalom (186.§);</p> <p>i) szilárd alap (186.§);</p> <p>j) valódi megértés (187.§);</p> <p>k) a felvetett tárgy igazi magyarázata (187.§);</p> <p>l) legmélyebb belátás (196.§);</p> <p>m) tisztelettel gondolkodás (196.§);</p> <p>n) kíváncsiság, amely hasznára és okulására van (ti. a növendéknek) (200.§)</p>

Alapkérdések	Értéktartalmak (forrásjelöléssel)
Miért szükséges a tudás?	<p>a) erényre és jámborságra nevel (87.§);</p> <p>b) a vásár- és ünnepnapok megünneplésére és a jámborság gyakorlására szoktat (110.§);</p> <p>c) kiragad azokból a bajokból, melyekből, ha az ember magára lenne hagyatva, bizonyosan belemerülne (110.§);</p> <p>d) tüzelje a fiúkat (ti. a növendékeket) a szíves tanulásra és az emlékezet megőrzésére (118.§);</p> <p>f) ismerete nélkül, tekintve a jövő életviszonyaikat, el nem lehetnek (ti. a növendékek) (121.§);</p> <p>g) a szörnyűségek iránt borzalmat, a bűn iránt utálatot ébreszt (121.§);</p> <p>h) állandóan gyakorolják és tökéletesítsék magukat (ti. a növendékek) (137.§);</p> <p>i) a magán (ti. a növendék) és a másokon való segítség (161.§);</p> <p>j) legyen helyes fogalma és tudjon helyesen ítélni (ti. a növendék) (161.§);</p> <p>k) az elmét fürgévé teszi (171.§);</p> <p>l) a kincset az emberi élet javára feldolgozni képes legyen (ti. a növendék) (177.§);</p> <p>m) a kitűzött céltől el ne tévelyedjenek (ti. a növendékek) (192.§);</p> <p>n) az ifjúság helyes nevelésére üdvösen hatni látszik (II. rész, bevezetés)</p>
Mit ad a tudás? (Mire indít a tudás?, Mire képesít a tudás?)	<p>a) a jövő életsszükségleteiknek és körülményeiknek leginkább megfelelő habitust (97.§);</p> <p>b) derék kereszténnyé és jó emberré tesz (100.§);</p> <p>c) az államnak méltón derék férfiakat, a királynak híven szolgáló alattvalókat és szorgalmas polgárokat (106.§);</p> <p>d) mint szilárd alap, állandó gondozás mellett a keresztény igazságoknak minden tekintetben erős és megingathatatlan épületét (110.§);</p> <p>e) a jövő számára hasznos tanulságokat hoz (121.§);</p> <p>f) a mohó érdeklődéssel magába szítt és megtartott események elpusztíthatatlan gyökeret hajtanak a lélekben, az erkölcsi nevelés javára (121.§);</p> <p>g) szorgalmat, amelytől nem marad el a jutalom (VII. fejezet, utószó);</p> <p>h) fölhalálást, elrendezést, előadást (145.§);</p> <p>i) a közhaszonra és a mindennapi élet szükségleteire utal (147.§);</p> <p>j) a félelem nélküli megszólalást (157.§);</p> <p>k) különbségtételt igaz és hamis, jó és rossz között és a belőlük szükségképpen eredő következmények között (178.§);</p> <p>l) a nagyobb világosság okáért (191.§);</p> <p>m) jóval előkelőbb helyre küzdheti fel magát (ti. a növendék) (196.§);</p> <p>n) kész lesz a vagyonát, vérét, életét felajánlani és a legnagyobb odaadással lenni a haza, az uralkodó és a közjó iránt (ti. a növendék) (196.§)</p>

Dr. H. Tóth István

Mi végre tanítjuk a verseket kisdíákoknak?!

A verstanítás rejtelseiből – 4.

Előjáróban

Jelen tanulmányom a negyedik része a verstanításhoz hozzájáruló sorozatomnak, amelyiket a „Csengőszó” főszerkesztőjének a biztatására írtam. Sorozatomhoz szemelvényforrásként a Mozaik Kiadó által – az úgynevezett Földvári Erika-féle – az 1–4. évfolyamosoknak készített olvasókönyveket használtam.²

Alkalmazott nyelvészként és anyanyelv-pedagógusként azt kellett megállapítanom, hogy *változatos hangvételű, sokoldalú témaválasztást tükröző* (reprezentáló) korpuszokat gyűjtött, szerkesztett egybe, ha kellett, akkor írt Földvári Erika ebbe az olvasókönyvébe is. A szerző könyveinek az alapvető szövegtipológiai jegyeit bemutató, de nem kommentált adatait sorozatom eddigi részeiben mindig közöltem. Ennek a mostani forrásomnak, a negyedik évfolyamosoknak megjelentetett olvasókönyvnek (Földvári 2011) az ilyen vonatkozású tényeit az alábbiakban fogom leltározni. Itt és most, máris jelzem: a Földvári-féle olvasókönyv-sorozattal összefüggésben olvasáskutatóként és alkalmazott nyelvészként feltérképezett nyilvánvaló szakmai problémákat nem tisztzem ennek a verstanítással foglalkozó sorozatomnak a keretében bemutatnom, részletesen elemeznem, erre más tanulmányomban a megfelelő szakapparátussal térek majd vissza.

Ebben a dolgozatomban **a vers lényegi jegyeinek a felfedeztetésére** irányítom tanító- és tanártársaimnak a figyelmét. Megkerülhetetlen kategóriákról lesz szó az alábbiakban, olyanokról, amelyeket hangsúlyosnak tartok az iskoláztatás alsóbb fokain, kiváltképpen a 4–6. évfolyamokon, mert a kandidátusi értekezésemben összefoglalt akadémiai kutatási eredményeim (H. Tóth 1997) ma sem veszítettek az időszerűségükből, ma is helytállóak.

Szükségesnek tartom rögzíteni azt a kiindulási pontomat, hogy ezúttal sem egyetlen tanórára, csupán egy és csakis egy olvasásórára való nyelvpedagógiai kérdéskört vettem célba, amiként sorozatomnak az előző résziben sem szorítottam mindössze egyetlen tanítási óra befolyásolására.

Kitekintésül

Most is, mint a verstanítással foglalkozó sorozatom minden előző részében, ezúttal is áttekintettem a szerzőnek, Földvári Erikának az 1–4. évfolyamosoknak szerkesztett olvasókönyv-együttesének az aktuális, ebben az esetben a negyedik kötetét (Földvári, 2011).

Ez a negyedikeseeknek készült olvasókönyv mind felépítésében, mind témaválasztásában és olvasmányajánlatában szoros rokonságot tart

¹ Ezúton is köszönöm Paál Zsoltnak, a kiskunmajsai Szent Gellért Katolikus Általános Iskola tanítójának, magyar nyelv és irodalom szakos tanárának azt, hogy jelen dolgozatom gondolatmenetének az árnyalására készített. Tanár úr lektori megjegyzései olyan szakmai tanácsok is egyúttal, amelyek a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére tarthatnak számot, ezért a megfelelő helyeken pontosan fogom idézni ezeket.

² Földvári Erika-Lassúné Ruskó Renáta-dr. Csizmazia György 2011; *Ábécés olvasókönyv első osztályosoknak*. Mozaik Kiadó, Szeged; Földvári Erika 2011; *Ábécés olvasókönyv második osztályosoknak*. Mozaik Kiadó, Szeged; Földvári Erika 2011; *Olvasókönyv harmadik osztályosoknak*. Mozaik Kiadó, Szeged

az előző hárommal: egyáltalán nem tolokodó a külleme; a tartalom szempontjából a szerző, illetőleg alkotó szerkesztő ugyanúgy tiszteletben tartja a tanulók életkori sajátosságait, amiként az 1–3. évfolyamokon megtapasztalhattuk. Korunk ízlésvilágával, annak bizonyos jellemzőivel szintén szembesülhetünk Földvári Erika jelen kötetében, például a versválogatás terén is, amiként a korábbiakban is. Ugyanakkor nem hallgatom el azt az észrevételemet, miszerint a grafikus illusztrációk lényegében ugyanazon aspektusúak, egyazon dimenziójúak, mint az előző évfolyamokon, vagyis akarva-akaratlanul bizonyos monotoníát érzékelhetünk, és ez felesleges unalmat szül/szülhet, mivel csekély mértékű a vizuális változatosság a Földvári-féle olvasókönyvekben, kiváltképpen a 3–4. évfolyamokon; mindenesetre kétségtelen, hogy a kötetek képanyaga vonzó, élhető Magyarországot tár a tanókönyvet forgatók elé.

Szövegfajták és előfordulásuk		
1.	Didaktikai jellegű szövegmű	207
2.	Ismert szerzőjű vers/versrészlet	40
3.	Elbeszélés/regényrészlet	39
4.	Ismert szerzőjű dal (kotta és/vagy szöveg)	3
5.	Feldolgozott szépirodalmi szövegmű	36
6.	Népmese	13
7.	Népköltés	5
8.	Népdal (kotta és/vagy szöveg)	2
9.	Gyermekjáték	10
10.	Közmondás, szólás, szóláshasonlat	32
11.	Találós kérdés/fejtörő	11
12.	Ismeretterjesztő szemelvény/-részlet	37
13.	Monda	3
Együtt		438

1. táblázat

A Földvári Erika által részben szerkesztett, írt negyedik olvasókönyv sokféle szövegről szerzett kutatási adataimat az alábbiakban foglaltam össze. (1. táblázat)

Továbbra is helyénvalónak látom a már többször megfogalmazott javaslatomat azzal kapcsolatban, hogy pedagógusjelöltek és/vagy tantárgypedagógusok, illetőleg alkalmazott nyelvészek végezzék el a Földvári Erika (és más olvasókönyvírók) szerzőségében a Mozaik Kiadónál (és más kiadóknál) napvilágot látott olvasókönyvek összefoglaló, rendszerező, majd az ugyanezen korosztályoknak készített korábbi olvasókönyvek egybevető vizsgálatát, hiszen **jelentős szemléletváltás elé érkezett a magyar iskolarendszer**. Az ugyancsak a Mozaik Kiadónál napvilágot látott, dr. Galgóczi Lászlóné nevével fémjelzett magyar nyelvi taneszközökről itt, a *Csengőszó* hasábjain már rögzítettem az álláspontomat; az összefoglaló szakmai véleményemet tudományos tanácskozásokon (V. Miskolci Tanítási Konferencia, valamint Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete XXII. kongresszusa, Szeged) és szakfolyóiratokban (a *Tanító*, a *Módszertani Közlemények* hasábjain és a www.anyanyelv-pedagogia.hu elérhetőség jóvoltából) fejtettem ki.

A háttértudás erősítéséül

A vers az irodalmi szöveg – a Deme-féle szövegtipológia terminusával élve: a szépirodalmi szövegmű, még árnyaltabban: a poétikai szövegmű – egyik lehetséges formája. A prózaformával szemben szokás meghatározni.

A versnek egyértelmű, senki által nem vitatott definíciója nem létezik.

Mindenekelőtt azért nem, mert maga a vers tan tudománya és a csatlakozó tudományterületek szakirodalma és kutatói is eltérő, nem egyszer egymást kizáró, egymással opponáló jelentéseket alkalmaznak. Leggyakrabban **versnek nevezzünk minden költői művet** az alapvető versjegyekről, így a *versritmustól*, a *rímeiktől* és a *sor-tagolástól* függetlenül. Vita tárgya lehet az is,

hogy a *vers* és a *költemény* fogalmak azonos jelentésű, vagy inkább hasonló jelentésű szavak-e. Rendszeres versolvasói attitűdünk érzékenyen különbséget tud tenni a versformájú költemény és a versformájú szövegfeleség között. A tanítási gyakorlatomban *azonos jelentésű szavakként* (a szinonimák egyik csoportjáról van szó) alkalmazom a *vers* és a *költemény* fogalmakat.

Az általános közfelfogás csak azokat a szövegeket nevezi versnek, amelyeknek ritmusuk és rímük is van. Egyéb szigorítás is fellelhető a versfajták tipologizálásában, miszerint csak a ritmus a vers alapjegye. Ez a nézet úgy tekint a rímrre, mint a *versritmus egyik fajtájára*. Rögzítendő az a felfogás is, miszerint az irodalminak nevezett ritmusnak két fajtája van: a *gondolatritmus* és a *hangritmus*.

További általános ismeret az is, hogy **a vers kötött sorhosszúságú, képletekkel leírható, képleteket követő ritmusú szöveg**. Mindebből az is következik, hogy kötetlen, szabálytalan ritmus nincsen, mert a ritmus alapelve a meghatározottság, az adott/előírt mértékek szabályszerű, szabálykövető visszatérése.

Az úgynevezett *szabadverseket* a költői próza fogalmkörének a kategóriáival jellemezhetjük. Itt szükséges megemlítenem, hogy Babits Mihály „Dal, prózában” című felemelően szép, lelket, személyiséget és tudást egyaránt gazdagító szabadversét tanítói pályám kezdete óta mindig eredményesen tanítottam meg kisdíkjaimmal – tisztelettel ajánlom ezt a költeményt pedagógustársaim szíves figyelmébe a saját nyelvpedagógiai eszköztárunk bővítésére.

A 4. évfolyamos tanulókat is érdekelheti, sőt érdekli is a válasz, ha magunk is úgy akarjuk,

nevezetesen a *Mi a forma szerepe a szépirodalomban?* kérdésre vonatkozólag. Magunk nézetének, szakmai felkészültségének az erősítésére idézzük fel azt a viszonylag ismert, Hegeltől való, a „csengő keret”-ről szóló nézetet, tudniillik az ő álláspontja szerint a vers nem több, mint külsődleges dísz, és ez a létállapot, vagyis a versforma közömbös a poétika aspektusából. Támpontunk lehet a halikarnasszosi Dionüsziosz felismerése, amelynek lényege, hogy a versformának a hangalakja a szavak jelentésén túl tartalomkifejező szerepet tölt be (*Szerdahelyi-Zoltai 1979*).³

A most irodalompedagógiai aspektusból feldolgozásra választott Juhász Gyula-versnek a tanulói befogadását segítő, ki kell tekintenünk a **szonett** forma alapvető, lényeges ismérveire is.

A *szonett*, vagy az olaszból fordítva: *rövid dal* a középkorból származó *versszerkezet*. Magát az *abab abab cdc dcd* rímképletű formát a 13. század elején Giacomo da Lentino alkalmazta először, ám az úgynevezett szonett-költészet igazi nagymestere Francesco Petrarca volt, aki megteremtette a petrarcai szonettet, amelyben jambikus ritmust alkalmazott. A reneszánsz különös, felszabadító világa idején olyan népszerűvé vált ez a legkötöttebb formavilágú, ambivalens lírai érzések, gondolatok, eszmék kifejezésére talán a legintenzívebben képes, 14 soros szövegtípus, hogy Európa-szerte elterjedt, nyilván a kivételes hangzásának is köszönhetően. A magyar költészetben Virág Benedek *hangzatka* névvel illette.

Ne hagyjuk kihullni ismereteink tárházából Ronsard nevét, aki a 16. században immár

³ *Lektorom, Paál Zsolt figyelemkeltő megjegyzéseit szó szerint adom tovább, mert mindenképpen tanulságos javaslatokat olvashatunk: „A verselmélet bevezetésében mindenekelőtt Jan Huizinga Homo Ludens című könyvére hivatkoznék, melyben a költészet játékfunkcióját emeli ki, tehát funkcionálisan közelíti meg a költészet lényegét, a jókeduból, tréfából, magasabb rendű szakrális ihletettségéből, s mindenkor ennek a jókedűnek a konzerválása mellett a forma ihlető erejéből vezeti le. Nietzsche viszont azért fontos, mert a vers definiálásakor a nietzschei hipotézis a zenéből, a formából, a zene és a szöveg funkcionális formalitásának elméletéből indul ki, ezért egy másik fontos megközelítést adja. Négyesynek a mértékes magyar versről írt könyve jó elméleti alapvetés a poétikája mellett, ugyanakkor Vargyasnak és Fónagy Ivánnak a könyve igen jó elméleti alapot ad.”*

alexandrinusban és ölelkező, valamint párrím-mel formázta tovább a Petrarcatól való költészeti örökséget. Shakespeare úgy vált a szonett továbbfejlesztőjévé, hogy nemcsak a rímek sorrendjét, hanem a tagolást is megváltoztatta, és a két utolsó, egymással összecsengő sort külön szakaszba írta, ezáltal csattanószerű verszárlatot épített fel – idézzük csak a feledhetetlen LXXV. szonettjét Szabó Lőrinc érzéki-érzelmes műfordításában!

Ha elolvassuk – és miért is ne tennénk? – „A lírikus epilógja” című örökbecsű Babits Mihály-szonettet, akkor nem kevés büszkeséggel vallhatjuk: a magyar líra a szonettalkotás téren is világirodalmi színvonalú.

A háttérismeretek mozgósítását záró megjegyzésem a *mesterszonett* formavilágának az áttekintésére vonatkozó buzdításom, mintegy önmagunkat erősítendő, a szakmai biztonságunkat növesztendő.⁴

Élnek ma is, a magyar költészetben is a szonettek. A kárpátaljai magyar költőnél, Penckofer Jánosnál a szonettforma pontos alkalmazása figyelhető meg a „Marad a part, a víz...” kötetének a „harsonátlanul” című fejezetében. Ez a fejezet *szonettkoszorú*: a 14 önálló szonett jelentésfüzérré válik, az első záró 14. sor: „*a félelem magasztosultságába száll*” a második szonett nyitó sora lesz, ennek a 14. sora: „*mikor egy vert sereg négyeli önmagát*” a harmadik szonett felütését adja. A 14. szonett utolsó sorában felhangzik az első szonettnek az első sora: „*kéjesült megszokásból öl hatalmi hang*”. A klasszikus mintát úgy adta vissza a költő, hogy a 15. szonettet, a mesterdarabot, vagyis a mesterszonettet az előző 14 darab első-első soraiból építette fel (H. Tóth, 2009).

Figyelemmel kell lennünk még egy fontos verstani tényezőre, és ez az *áthajló sor*, amelyik probléma a francia *enjambement* kifejezéssel jellelt, magyarul az *átlépés*, *áthajlás*, *átkötés* értelemben fordul elő. Ez az ismert jelenség akkor fordul elő, amikor az egyik verssorban kezdődő mondat tovább folytatódik a következő sorban, esetleg sorokban. E megoldással a költemény nyelvi és zenei tagolása eltér a megszokottól, így különössé, a szokatlansága által hatásosabbá válhat/válik a lírai szövegmű.

A vers lényegi jegyei felfedeztetésének néhány lehetősége

A verstanítást támogató sorozattal az volt a célom, hogy a tanítók ez irányú, kiemelkedően fontos tevékenységét segítsem, lehetőleg minél több aspektusból és távlatosan. Jelen tanulmányomban Juhász Gyula „Szonett Szegedhez” című versét választottam, hogy a tanításra-tanulásra történő megmunkálásával, előkészítésével folytathassam a „Csengőszó”-ban kezdett sorozatomat (H. Tóth 2012a-c).

Mielőtt magával a költeménnyel részletesen foglalkoznék a tanításra történő megmunkálás szempontjából, meg kívánom jegyezni, hogy a Földvári-féle olvasókönyv 200–203. oldalain található korpuszok kiváló alkalmat kínálnak számunkra a projektpedagógia (Poór 2007) lényegi ismérveinek a gyakorlatban történő mozgósítására (H. Tóth 2007). Ha erre a szemléletre is képesek vagyunk beállítódni, ennek megfelelően a tanítási és a tanulási folyamatokat megszervezni, akkor nem csupán egy szép szonettel lesznek lelkileg érintettek diákjaink, hanem érzékenyebbé válnak/válhatnak a *globális aspektus szempont* érvényesítésére is.

⁴ Paál Zsolt tanár úr, aki lektorálta jelen tanulmányomat, a szonettel összefüggésben is továbbképzésre mutató javaslattal élt: „A szonettől írtak korrektek az én olvasatomban, bár én a szonettkirályt, José-Maria Herediát kiemelném, aki a világirodalom legtokéletesebb szonettjeit írta. És azért is fontos, mert Heredia vagy Leconte de Lisle azt mutatja meg, hogy egzotikus témákból is lehet szonettekét írni. És végül Nerudát azért, mert gyakorlati oldalról lehet a szonettértést és a szonettírást Neruda felől megközelíteni. Ugyanis Neruda a rímet, a cezúrát és a mértéket elhagyva írt olyan szép szonettekét, melyekkel az alapforma mellett a költő képességét lehet jól megmutatni.”

Juhász Gyula: Szonett Szegedhez

A magyar Alföld legszebb délibábjá
Te vagy, szülőtte városom, Szeged,
De nem csalóka nyári fény varázsa,
Hanem valóság bús puszták felett.

Az égbe törnek tornyaid kevélyen,
S a szőke magyar vízben rengenek
A palotáid, és a magyar éjben
Virrasztó lángod nagy-messze remeg.

Dugonics András nézi, hogyan épül,
Magasba hogy tör házad, szellemed,
Hogy szebb lettél, mint voltál, nagy Szeged!

Magyar emlékül és magyar reményül
Állj boldogan és büszkén, ősi város,
Símulj szerelmes szívvel a Tiszához.

Többféleképpen ismerkedhetünk meg, vagyis más-más utakon is közelíthetünk ehhez a *vallomásos költeményhez*, amikor negyedikes tanulóink figyelmébe ajánljuk. Természetesen közös birtokba vevéssel, együttes rácsodálkozással érdemes megfigyelnünk ennek a Juhász Gyula-versnek a szépségeit, értékeit – esetleges botlásait.

Ajánlatos tüzetesen körülnéznünk a Földvári-olvasókönyvben a „Szonett Szegedhez” kapcsán, ugyanis ezzel a *búvárkodással* magukat a tanítványainkat is a *figyelmességre*, az *adatgyűjtésre*, az olvasókönyvükben történő *gondos szemlélődésre* nevelhetjük. A Juhász Gyula-vers a 200–203. oldalakon található szövegvilágból tárul elénk. Rendkívül imponáló, didaktikai szempontból példaértékű itt a *fokozatosság elvének* a következetes végigvitele, ekképpen:

- a) a 200. oldalon: „Hazánk, Magyarország” – a **nagytaj aspektus** érvényesül;
- b) a 201. oldalon: Szepesi Attila: *Városok* – a **regionális szemlélet** alkalmazása a meghatározó;

- c) a 202. oldalon: „A napfény városa” – Szeged, a *kistáj* bemutatása történik;
- d) a 203. oldalon: Juhász Gyula: *Szonett Szegedhez* – a **közvetlen környezet** láttatása a kiemelkedő jelentőségű.

Azért helyénvaló ez a szerkesztői-tankönyv-írói eljárás, mert *az egésztől a legkisebb részig, a távolítól a közvetlen közeli pontig való haladás elvének* megtartására ezúttal is szemléltető forrással szolgálhatunk az olvasásóráinkon, például jelen szöveg, a „Szonett Szegedhez” megmunkálása alkalmával.

1. Olvasd el a hazánkat, Magyarországot bemutató tájékoztató szöveget! Húzd alá az olvasmányban a földrajzi neveket!
2. Mutasd meg térképen a „Hazánk, Magyarország” című olvasmányban talált földrajzi neveket!
3. Foglald össze a „Hazánk, Magyarország” című olvasmány alapján az országunkkal kapcsolatos főbb tudnivalókat!
4. Mondd el úgy a „Hazánk, Magyarország” című olvasmány legfontosabb tudnivalóit, mintha külföldieknek mutatnád be a hazádat, Magyarországot!
5. Milyen tudnivalót szónél bele a „Hazánk, Magyarország” című olvasmány szövegébe?
6. Keress összefüggéseket a „Hazánk, Magyarország” ismeretterjesztő szöveg és a körülötte található három kép között! Fejtsd ki a megfigyeléseidet!
7. Készíts úgynevezett vaktérképet hazánkról, és jelöld meg a térképen a „Hazánk, Magyarország” című olvasmányban előforduló tájakat, városokat!
8. Ismerkedj meg Szepesi Attila „Városok” című versével! Mit tudtál meg a versben jellemzett városokról?
9. Tüntesd fel a vaktérképeden a Szepesi Attila-versben olvasott városneveket is!

10. Miért nevezzük Szegedet a napfény városának? Használd fel a válaszdásra „A napfény városa” című tájékoztató szöveget!
11. Állítsd össze „A napfény városa” című olvasmány vázlatát úgy, hogy alkalmazd az egyes bekezdések kulcsmondatait!
12. Gyűjts képeket a napfény városát bemutató szöveghez, és beszélj röviden az egyes képekről!

A szonett műfaji és formai problémáival összefüggő legfontosabb tudnivalókat maga a tankönyvíró közli olvasókönyve 203. oldalán: „szonett: olyan versforma, amely 14 sorból áll, leggyakrabban 4, 4, 3, 3 sorosak a versszakok”. Fentebb már említettem, hogy Földvári Erika jelen olvasókönyvében számos információelem, közleménydarab vár a tanulásszervezést értő tanítókra és a kutató, felfedező tanulást kedvelő diákokra, így van ez a *szonett forma* vonatkozásában is. Ezek az ismeretek – az imént idéztem őket –, amelyeket megad a szonetről a negyedikeseknek ez az olvasókönyv, elegendő támpont lehet a műnek a forma felől történő megközelítésére.

1. Miért nevezhetjük versformájúnak Juhász Gyula most olvasott, Szegedről írott alkotását, a „Szonett Szegedhez” címűt?
2. Vessük egybe a költői szöveget az olvasókönyv 203. oldalán található tájékoztató szöveggel! Igazak-e a lábjegyzet állításai?
3. Figyeljük meg az egyes versszakok rímeit! Számoljunk be a tapasztalatainkról!

Ha érzékletesen sikerült beszélgetnünk a Juhász Gyula-költemény *versformájáról* és *zeneiségének* a különös okairól, akkor következhet a műalkotás kognitív-emocionális befogadása.

1. Hallgassátok meg a tolmácsolásban a „Szonett Szegedhez” című költeményt! Igazoljátok, hogy a vers *címe* és *szövege egybeforrott!*

2. Miért van *ellentét* az első versszakban?
3. Hogyan érvényesül a *magasság* és a *mélység* a második szakaszban?
4. Miképpen találkozik *múlt* és *jelen* a harmadik strófában?
5. Bizonyítsuk a negyedik versszak segítségével, hogy *Szeged a remény városa!*
6. *Melyik szakaszt tartjátok a legfontosabbnak?* Magyarazzátok meg a választásotok okait!
7. Olvassa fel négy önként jelentkező a „Szonett Szegedhez” című Juhász Gyula-verset! Jellemezze a *szöveghűség* szempontjából a *hibátlanság* a felolvasásokat!
8. Beszéljessünk az első strófa első két sorának a jelentéséről! Mutassunk rá az összetételben fellelhető *árnyaltságra!*
9. Értelmezzük a második szakaszban olvasható *tornyaid, palotáid, lángod* kifejezéseket önmagukban és a szöveg jelentésében!
10. Indokoljuk meg a harmadik versszak *felkiáltásának* a jogosságát!
11. Emeljük ki a verszárlat *pozitív jelentéspárjait*, majd magyarázzuk meg ezek fontosságát! (*emlék – remény; boldogság – büszkeség; szerelmes szív – érzékenység*)
12. Miért jogos az *ünnepélyes versforma* a napfény városa, Szeged megénekléséhez?
13. Készüljünk fel ennek a Juhász Gyula-költeménynek a *hangulathív bemutatására!* Legyünk figyelemmel a következő szempontokra!
  - a) áthajló sorok;
  - b) főhangsúly és mellékhangsúly;
  - c) szünettartás: értelmi, érzelmi, logikai;
  - d) nyomaték: erősítés, halkítás.
14. Mondjátok el a véleményeteket a „Szonett Szegedhez” című Juhász Gyula-versről! Hasznosítsátok a megbeszélteket!

Befejezésül

Nem érdemes háritó gesztusokkal élnünk, mert a tény így is, úgy is tény marad, nevezetesen: **mi, tanítók és magyartanárok befolyásoljuk, mégpedig jelentékenyen növendékeink olvasáskultúráját, szemelvényválasztási igényességét.**

Jelen, a verstanítással foglalkozó sorozatom minden egyes írásában a saját szakmai felkészültségünk fontossága mellett álltam ki, szűnni nem akaró nyomatékkal erősítve azt, hogy csak és **csakis a gondos, körültekintő, friss energiájú szemléletünk segíthet bennünket az olvasástanítás, a verselemzés-tanítás alapozásának** tiszteletre méltó, ugyanakkor felelősségteljes lépéseinek **a magabiztos megtételében.** Rögzítem ismét: merjünk verseket szeretni, és valljuk is meg kisdíákjainknak, ha a szívünkhöz, a személyiségünkhöz közeli az adott korpusz, és vállalkozzunk annak a megértésére is, hogy mit tartunk szépnek, maradandónak a kedvesnek, érdekesnek, felejthetetlennek nevezett alkotásban.⁵

A címben feltett kérdésre így válaszolhatok: **azért tanítjuk a versek befogadására már a kisdíákokat is, hogy a versvilágokra érzékeny anyanyelvük fejlődjék ki,** és ennek nyomán sose feledik, nem is fogják feledni Weöres Sándor minden időben igaz gondolatát:

Weöres Sándor: Vázlat az új líráról

Se tartalom, se forma – hát mi kell?

A jó vers élőlény, akár az alma,
ha ránézek, csillogva visszánéz,
mást mond az éhesnek s a jóllakottnak
és más a fán, a tálon és a szájban,
végső tartalma, vagy formája nincs is,
csak él és éltet. Vajjon mit jelent,

nem tudja és nem kérdi. Egy s ezer
jelentés ott s akkor fakad belőle,
mikor nézik, tapintják, ízlelik.
(1968 – 3. vsz.)

Irodalom

- [1] Földvári Erika (2011): *Olvasókönyv negyedik osztályosoknak.* Mozaik Kiadó, Szeged
- [2] H. Tóth István (1997): „Az olvasás: fölfedezés” – Egy korosztály irodalomértésének alakulása (kandidátusi értekezés). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- [3] H. Tóth István (2007): *Projektpedagógiai törekvések a nyelvtanítási folyamatban* (Híradás egy tanári módszertani kézikönyvről). Könyv és Nevelés, 2007.4:66–69., Budapest
- [4] H. Tóth István (2009): *Kettős tükrök. A stilisztikáról magyarul – a magyarról stílusosan.* Egyetemi tankönyv. Társ szerző: Radek Patloka. Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága
- [5] H. Tóth István (2012): Kezdeti lépések (A verstanítás rejtelseiből 1. rész). *Csengőszó*, 2012.2:44–50., Szeged
- [6] H. Tóth István (2012): Közelebb a vers lényegéhez (A verstanítás rejtelseiből 2. rész). *Csengőszó*, 2012.3:33–42., Szeged
- [7] H. Tóth István (2012): Hang- és látványélmények nyomában (A verstanítás rejtelseiből 3. rész). *Csengőszó*, 2012.4:44–50., Szeged
- [8] Nagy József (1985): *A tudástechnológia elméleti alapjai.* OOK, Veszprém
- [9] Poór Zoltán (2007): *Projektfolyamatok a gyermekkori nyelvpedagógiában* (Tanári kézikönyv). Tanárok Európai Egyesülete, Veszprém
- [10] Szerdahelyi István – Zoltai Dénes (1979): *Esztétikai kislexikon.* Kossuth Könyvkiadó

⁵ *A versszeretetre, ezzel együtt az olvasás szeretetére nevelő elhivatottságunkat erősítő álljanak itt lektorom nekünk, pályatársaknak általánosabb értelemben is igaznak tekinthető gondolatai: „A költészet – Huizingához visszakanyarodva – játék, a legmagasabb rendű játékosság elve. Ha innen közelítjük meg, akkor működni fog, s ha a gyermek maga is alkotni fog, akkor keresni fogja a valódi verset összetartó aranykapcsokat. De ehhez már új alaptanterv kell és új pedagógusi attitűd...”*

FIGYELMÜKBE AJÁNLOM!

Paál Zsolt

Színész, aki önmagát játssza...

... ezt írta **Rákosi Viktorról** Schöpflin Aladár a *Nyugatban*, s általában mindenkinek van egy szellemes megjegyzése a magyar lóbuszvező korszak kétségkívül legszemesebb emberéről.

Írásművészetének megközelítésekor mégis a legnagyobb hiba: Rákosi Viktorban par excellence humoristát látni. Igazi epikus szellem volt; szerette a hosszú, felsorolásokban bővelkedő mondatokat, s elbeszéléseit úgy építette fel, mint operaszerző az operákat; nyitányokat komponált a történet elé, melyeket erős színészes vagy súlyos hangszerelésű mondatok harsogtak el sötét tónusú hangzással és eleven dobpergéssel. Írásainak irodalomtörténeti helyét még senkinek sem sikerült pontosan meghatározni; az irodalomtörténész még ma is zavarba jön, ha pontos helyét kell kijelölnie a századvég és a századelő irányai közt.

Ennél is mélyebb probléma, hogy értéke még oly tisztázatlan, mint a motivációinak feltárása, hatásainak pontos kimutatása. A szellemtörténeti iskola tudomást sem vesz róla; a pozitívizmus hanyagul rálegyint húsz kötetére; s csak a régi iskola harcol érte, s próbálja nagyságát Jókaiéval összevetni, Gárdonyihoz hasonlítani, Mikszáth antitéziseként beállítani.

A jelenkor elfeledte, modern irodalomtörténeteink alig szólnak róla, könyvkiadásunk is csak a *Korhadat fakereszteket* próbálta újra vizsacsempészni irodalmi tudatunkba.

Mikszáth fellépése nyitott utat a korszak három leghíresebb asszimilánsnak tartott írójának, Herczeg Ferencnek, Gárdonyi Géának és Rákosi Viktornak. Mindhárman német közegből jöttek, mindhármukban erős a kompenzációs hajlam az idegenségük elleplezésében. Mindhárman a kor-

szak legnépszerűbb íróivá emelkednek, s mindhármuk írófejedelmeként vonul be a látszathalhatatlanság panteonjába. De ebben ki is merül a hasonlóságuk, hiszen Herczeg arisztokratikus lélek volt megfellebbezhetetlen arisztokratikus könnyedséggel és eleganciával, Gárdonyi plebejus a szó egzisztenciális és irodalmi megközelítésében is, míg Rákosi e kettő réteg között rekedt meg, s bár nem érezte itt jól magát, szelíd beletörődöttséggel ebben a közegben maradt.

Politikus volt Rákosi Viktor, emellett publicista, s mindezekon túl zsurnaliszta is a legnemesebb fajtából. Mégsem haragudott rá senki, pedig a harmincmillió magyarországról szóló ábrándja az infernális világégés küszöbén legalább annyira bosszantó volt, mint cifra élcelődéseinek érdekessége. Testvérbátyját magasabbra helyezte a korszak irodalmi kritikája, de a kistestvér amolyan népmesei örök győztessé tudott magasztosulni a szelíd és józan hangja, illúzióinak szerethető nemesége, magasrendű érzelmessége okán.

Mikszáth humora mélyebb és nagyvonalúbb volt, Herczeg bálványá nőtte fel magát egy bálványimádó korszakban, Gárdonyi Göre Gábor-könyvei legalább annyira kacagtatók voltak, mint Sipulusz asszociációs humora, melynek receptjét Várkonyi Nándor térképezi fel a legigazabb látással. Rákosi Viktor egészen távol álló ötleteket kapcsol össze: úgy mutatja meg dolgok, lelki rezdülések vagy jelenségek színét-fonákját, hogy a satirikus ferdítéseivel senkit ne ingereljen visszavágásra.

Arról van szó, hogy Gárdonyi később szégyellte a Göre-levelek parasztsúfó tendenciáit, addig Rákosi az alig definiálható középosztályt állítja szembe az alulról felfelé bámészkodó

alsó középosztállyal. Gárdonyinál az ostobaság vaskos otrombasága arat sikert, Rákosinál a kismemberi gyarlóságok ábrázolásának torzítás nélküli tükre is kacagtatott, s tette mindezt sértés és bántás nélkül. Gárdonyi egy egész réteget gyilkos iróniával tesz nevetségessé, s teszi ezt olyan kíméletlenül, hogy később egész írásművészetének át kellett alakulnia az ifjúkori kilengései miatt. Ezalatt Rákosi az újságolvasóinak színpadot teremt, s mint egy komédiás, szórakoztatja a nagyérdeműt. Nem bánt, nem döfköd sem jobbra, sem balra. Ötletei szentenciákká válnak, s akik olvassák, azoknak a derű aranyporát hinti a fejére. Nem bölcsességet, hanem anekdotikus viccet, játékos odamondásokat ad széles nagylelkűséggel és szerény sikeréhséggel. Tele van aszociatív ötlettel, mégis – ahogy Várkonyi mondja róla: *írása nem humor, mert hiányzik belőle az érzelem*. De az érzelmeket megőrizte az egész magyarság számára grandiózus regényében, az *Elnémult harangokban*, mely megelőlegezi a későbbi erdélyi írók magyarságféltését.

Az *Elnémult harangok* olyan, mint egy színpadi mű a francia tézisdramák teatralitásával, shakespeare-i szenvedéllyel, de leginkább Katona Bánkjának tékozló önrontásával. Ezt a gyönyörű és mágikus erejű művet a szenvedés teszi epikusá. Főhőse két más nemzethez tartozó asszony és a magyarság végletes pusztulásában lángol fel és hamvad el.

Kevesen látták olyan korán előre a magyarság kimerülését olyan intenzitással és annyira korán, amennyire Rákosi megmutatta ebben a szinte teljesen elfeledett könyvben. Schöpflin fiatalos és én-központú írásaiban Mark Twainre ismer rá szűkebb magyar dimenziókkal és szikárabb magyar világlátásban, míg Alszeghy Zsolt Turgenyevet olvassa ki keletiesen pesszimista és tétlenül létező alakjaiból. Hogy világlátásának világirodalmi méretei és hatásai vannak, ez tagadhatatlan. De a világirodalmi kapcsolatai alig érzékelhetők, inkább valamiféle szellemi impressziókban érezhetjük meg ezeket az alig érzékelhető és inkább látens kapcsolatokat.

Rákosi Viktor szellemi anatómiája a német származás polgári attitűdjével és még inkább az erdélyi protestáns szellemiség hatásával magya-

rázható. Mindez annak ellenére következett be, hogy ez a különös sorsú író katolikus volt, a pesti kegyesrendi gimnáziumban érettségizett. Neveltetése, ahogy származása is, a latinos szellemű dunántúli katolicizmus és az erdélyi reformáció puritán és zsinóros magyarságának kettségéből hozta felszínre egész írói és közéleti habitusát. Testvérbátyja elmondása szerint a legszellemesebb tréfáit is komor arccal és fegyelmezett nyugodtsággal mondta el, miközben környezete hangosan nevetett groteszk élcein. Szellemére rányomja bélyegét a dezillúziós korszak rémlátomása is, mely által hamarabb észleli a nemzethalál lehetőségét egy európai méretű háborúban, minthogy a magyar társadalom eszmélne. Mint származásával gyakorta szembesülő, érzékeny szellemmel reagál magyarságféltése miatt, hogy a messziből már a világháborús pusztulás és az egyre szűkülő magyar valóság vihara mennydörög ide.

Csak egy Harsányi Kálmán vagy Ady Endre érzékeli ezt olyan tisztán, amennyire illúziók nélkül ábrázolja Rákosi. A *bujtogatok*, az *Egy falusi Hamlet*, később a *Polgárháború* című regényében már megmutatja erejét, komolyságát, belső kétségbeeséseit. Riadtan szemlélte az egyre kozmopolitább szellemiségű Budapestet, de megkeserítette a magyar vidéknek a kihűlő életereje is. Mint ifjúsági író is rendkívüli sikereket arat; a *Hős fiúk* vagy *A bécsi diákok* minden elfeledettségük dacára szintén értékes és időtálló olvasmányok. Másik nagy és a fiatal olvasók számára még ma is nélkülözhetetlen könyve a **Korhadttal fakesztek**. Ez a csodálatosan szép könyv a magyar ifjúság evangéliumi tisztaságú elbeszélés-gyűjteménye. Nincs benne naivság, pátosza is emelkedett és tiszta, hangja őszinte, stílusa elégikusan szomorú. Más anyagból készült, mint Móra egy kisgyermek lelki Odüsszeiája, más, mint Molnár Ferenc proletáreposza, s az elmúlt száz év egyetlen ifjúsági regényével sem tart szellemi rokonságot. Jókai *Csataképei*hez szokták hasonlítani, s a hasonlóság külsőségeiben és témájában kétségtelesen látványos.

Mégis Rákosi könyve Nyíró *Kopjafáival* tart ikertestvéri kapcsolatot, igaz, nem külsőségeiben, hanem azzal a mély és benső rokonsággal,

melyre már a két könyv címe is utal. Mindkét novelláskötet föld sírokat ringat elő, mindkettőben a sorstragédia olyan intenzíven van jelen, hogy az olvasó a legmélyebb megrendülést éli át. Nyíró műve azonban egyetemesebb, az erdélyi néplelket akarja felmutatni annak tragikus sorsvákuumában. Freskókat fest, olyanokat, melyeket templomok mennyezetén vagy az oltár felett lehet látni, míg Rákosi életképeket rajzol, melyek ugyan halállal végződnek, mégis a *Korhadt fakeresztek* az életet ünnepli, a kisemberi életet a nagy elfeledettségben. Rákosi könyve tragikus hangú prólogussal kezdődik, s már az első elbeszélés, a *Strecsnói piros virágok* gyermekek haláláról szól, olyanokról, akik szembeálltak az orosz inváziós hadtestekkel.

Az ez után következő történetekben is ott az anekdotázó nyugalom és közvetlenség, pedig Erdély megtelik gyermekek kísérteteivel, hősök szent emlékeivel, eszményi hazaszeretettel.

A mai kicsi vagy nagyobbacska olvasó elrémülhet a történetek hangjától, a könyv címétől, az 1849-es magyarság és székelység iszonyú véráldozataitól. Mégis a legolvasmányosabb magyar könyvek egyike; ma is ugyanúgy hathat, mint 1899-ben, megfogantatásának pillanatában. Nincs benne semmiféle negatív tendencia, az ellenség nem gyűlölt vagy féltelenül tomboló szörnyeteg. Arctalan és lélektelen organizmus, mellyel szemben a szív harcol, mert csak a szívnek van joga bármiféle harcot megvívni, s csak a szívnek van ellene fegyvere.

Habár idealizálva ábrázol ez a könyv, idealizmusa lelki közelséget teremt az író és az olvasó közt, a száz vagy százhatvan évvel ezelőtt élt gyermek és fiatal között. Tanítása is az egyszerűsége dacára nem erőszakos és követelőző, hanem csendes és kérlelő. Tele van megértéssel, ugyanakkor temperamentumos dac jellemzi; nem akar beletörődni az élet és a halál hiábavalóságába, mindenhol eszményeket keres. Soha nem hangzatos, a történeteit úgy zárja le, ahogy az élet a megfáradt ember belső és külső szemét. Gyorsan és kíméletlen egyszerűséggel. Kerüli a nagy finálékat, inkább egymondatos epilógusokat ír. Elbeszélései egy színes és magasztosra hangolt nyelvezet nagyzenekari nyitánnyal in-

dulnak, s elmaradt fináléval zárulnak. Az olvasó mégsem érez hiányt, azzal az érzéssel csukja be a könyvet, hogy ennek így kellett történnie.

Joggal kérdezi a zsenge vagy zsendülő lelkű olvasó, hogy mi szüksége van gyomos és elhanyagolt temetőbe járnia. Könnyű lenne arra hivatkozni, hogy a halál és az áldozat felett az élet és az eszmény győzedelmeskedik. De mégis közelebb járunk az igazsághoz, hogy inkább azokat az elvesztett illúziókat tudjuk felkutatni, amelyek nemcsak a jelenkor gyermeki világnézetéből hiányoznak, hanem az egész magyarságból. Nem hiábavaló békében a békétlenséget felkérőzdő nagy alkotásokat újra elolvasnunk. Leginkább azért nem, mert a jelenkor nemcsak eltompult, hanem lélektelen is. Botorság volna azt mondan, hogy régen nem volt tompultság vagy lélektelenség. Az ember nem változik, csak a világ frontvonalai alakultak át, helyeződtek máshova. Másfajta háborúk dúlnak ma, de az ideálok örök emberi állandóságukban nem változnak.

Rákosi Viktor életének utolsó két évtizedét súlyos betegségben szenvedte végig. Még egyszer adni akart a magyarságnak egy nagy regényt, a *Magyar Iliászt*. Ez már egy trianonos mérgekkel átitatott könyv volt, mely a cseh támadásban mutatja a magyarság végső romlásának utolsó stációját. A nagybeteg író utóljára még egy nagy és végső szentenciát akart kimondani, ahogy az idős Goethe a *Fausttal*, Shakespeare a *Viharral* vagy Arany a *Toldi szerelmével* megtette. Mindegyik egy-egy írói világot befejezté tevő nagy mű volt, melyek nélkül nemcsak az alkotói műegészt érezzük hiányosnak, hanem az egyetemes irodalmat is. Rákosinak ez sem sikerült. Ahogy főhőse meghalt a csehekkel való összezapás előtt, úgy bukott el az író abbéli törekvésében, hogy saját írói határain sikerrel túlmerészkedhessen. Igaz, akkor már választott nemzete elbukott, ahogy a magyarság ellenállóképessége összeomlott, úgy hanyatlott alá ennek a méltatlanul elfeledett írónak a szelleme és ereje az utolsó éveiben. Műve torzó maradt irodalmi szempontból, ahogy az egész életmű ma már olyan, mint legjobb műveinek címe, a *Korhadt fakeresztek* és az *Elnémult harangok...*